

บทที่ 2

แนวคิดและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การศึกษาความรู้และการมีส่วนร่วมของชุมชนและโรงเรียนในการจัดการสิ่งแวดล้อม ผู้ศึกษาได้ทำการศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ครอบคลุมในหัวข้อวิจัยต่าง ๆ เพื่อเป็นพื้นฐานสำหรับการศึกษาได้แก่

2.1 แนวคิดเกี่ยวกับการจัดการทรัพยากรและสิ่งแวดล้อม

2.2 แนวคิดเกี่ยวกับความรู้ความเข้าใจ

2.3 แนวคิดเกี่ยวกับการมีส่วนร่วม

2.4 แนวคิดเกี่ยวกับองค์กรเข้มแข็ง

2.5 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

2.1 แนวคิดเกี่ยวกับการจัดการทรัพยากรและสิ่งแวดล้อม

คำว่า “สิ่งแวดล้อม” (Environment) เป็นคำที่มีความหมายกว้างมากโดยมีผู้ให้ความหมายของสิ่งแวดล้อมไว้มากมายหลายความหมาย ดังนี้ ความหมายตามพระราชบัญญัติส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ พ.ศ. 2535 บัญญัติไว้ว่า สิ่งแวดล้อม หมายถึง สิ่งต่าง ๆ ที่มีลักษณะกายภาพและชีวภาพที่อยู่รอบตัวมนุษย์ ซึ่งเกิดขึ้นโดยธรรมชาติและสิ่งทีมนุุษย์ได้ทำขึ้น ไม่ว่าสิ่งแวดล้อมนั้นจะมีชีวิตหรือไม่มีชีวิต จะเกิดขึ้นโดยธรรมชาติหรือมนุษย์สร้างขึ้น ก็ล้วนก่อให้เกิดประโยชน์และโทษกับมนุษย์ได้ทั้งสิ้น บางชนิดมีรูปร่างสามารถจับต้องได้ บางชนิดจับต้องไม่ได้และไม่สามารถมองเห็นได้ด้วยตา เพราะไม่ใช่วัตถุ ซึ่งมีความสอดคล้องกับ ชัชพล ทรงสุนทรวงศ์ (2545) ให้ความหมายไว้ว่า สิ่งแวดล้อมหมายถึงสิ่งต่าง ๆ ทั้งมีชีวิตและไม่มีชีวิต เกิดขึ้นได้เองตามธรรมชาติและมนุษย์เป็นผู้สร้างขึ้น ซึ่งสิ่งทีมนุุษย์สร้างขึ้นประกอบด้วยสิ่งที่ป็นรูปธรรมและนามธรรม เป็นประโยชน์ต่อการดำรงชีวิตของมนุษย์

ภัสสร ลิมานนท์และคณะ (2543) ได้กล่าวถึงความหมายของ สิ่งแวดล้อม ไว้ว่าหมายถึงทุกสิ่งทุกอย่างที่อยู่รอบตัวเรา ทั้งที่เกิดขึ้นโดยธรรมชาติและที่มนุษย์สร้างขึ้น ทั้งมีชีวิตและไม่มีชีวิต ทั้งที่เป็นรูปธรรม (จับต้องและมองเห็นได้) และนามธรรม (วัฒนธรรม แบบแผน ประเพณี ความเชื่อ มีอิทธิพลเกี่ยวโยงถึงกันและเป็นปัจจัยเกื้อหนุนซึ่งกันและกัน ผลกระทบจากปัจจัยหนึ่ง

จะมีส่วนเสริมสร้างหรือทำลายอีกส่วนอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ สิ่งแวดล้อมเป็นวงจรและวัฏจักรที่เกี่ยวเนื่องกันไปทั้งระบบ สิ่งแวดล้อมอาจแบ่งได้เป็น 2 ประเภทใหญ่ ๆ คือ

1) สิ่งแวดล้อมที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติ เช่น มนุษย์ สัตว์ ป่าไม้ ภูเขา ดิน น้ำ อากาศ เป็นต้น

2) สิ่งแวดล้อมที่มนุษย์สร้างขึ้น เช่น ชุมชนเมือง โบราณสถาน ศิลปกรรม ขนบธรรมเนียมประเพณี วัฒนธรรม เป็นต้น

จากความหมายที่กล่าวมาพอสรุปได้ว่า สิ่งแวดล้อม หมายถึง สิ่งต่าง ๆ ที่อยู่รอบ ๆ ตัวเรา ซึ่งเกิดขึ้นเองตามธรรมชาติและมนุษย์สร้างขึ้นรวมทั้งรูปธรรมนามธรรม มีอิทธิพลและผลกระทบต่อการดำรงชีวิตของมนุษย์ มนุษย์ได้มีส่วนใช้สิ่งแวดล้อมเพื่อการดำรงชีวิต เช่น ป่าไม้ น้ำ อากาศ แร่ธาตุ ซึ่งนำมาใช้ทั้งทางตรงและทางอ้อม เมื่อมีการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจมากขึ้น การนำสิ่งแวดล้อมที่เป็นทรัพยากรธรรมชาติมาใช้ในชีวิตประจำวันเพื่อตอบสนองความต้องการขั้นพื้นฐานต่อการดำรงชีวิตและตอบสนองต่อความเจริญเติบโตด้านอุตสาหกรรมซึ่งก่อให้เกิดปัญหาสิ่งแวดล้อมขึ้น ปัญหาสิ่งแวดล้อมดังกล่าว เช่น ปัญหาภาวะมลพิษเกี่ยวกับน้ำ อากาศ ปัญหาทรัพยากรเสื่อมโทรมและหมดสิ้นไปอย่างรวดเร็ว เช่น น้ำมัน แร่ธาตุ ป่าไม้ เป็นต้น ปัญหาการตั้งถิ่นฐานของมนุษย์ เช่น ความแออัดเรื่องของที่อยู่อาศัย ใช้ทรัพยากรผิดประเภท ปัญหาแหล่งเสื่อมโทรมและปัญหาจากของเหลือทิ้ง เช่น ขยะ สารเคมี เป็นต้น (กรมส่งเสริมคุณภาพสิ่งแวดล้อม, 2540)

มนัส สุวรรณ (2549) กล่าวว่าหลักการสำคัญในการจัดทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมให้ยั่งยืน คือการจัดการมนุษย์และสิ่งแวดล้อมควบคู่กันไป ที่สำคัญต้องจัดการกับมนุษย์ โดยปกติปัญหาสิ่งแวดล้อมหากเกิดขึ้นตามธรรมชาติ จะมีการปรับฟื้นคืนสภาพได้เองโดยมนุษย์ไม่เข้าไปเกี่ยวข้องจะใช้เวลาค่อนข้างสั้น ปัญหาสิ่งแวดล้อมหากเกิดขึ้นเพราะการกระทำของมนุษย์ มักจะเป็นสภาพปัญหาที่รุนแรง การบำบัดฟื้นฟูทำได้ยากต้องอาศัยระยะเวลายาวนานเสียค่าใช้จ่ายในการจัดการกับมนุษย์เราต้องเน้นเรื่องของการมีจิตสำนึก ความตระหนัก ความรับผิดชอบต่อสมบัติสาธารณะและส่วนรวม หวงแหนคุณค่าของทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ที่สำคัญอีกประการหนึ่ง คือ การมีส่วนร่วมของทุกคนเพราะถือว่าทุกคนอยู่ภายใต้สิ่งแวดล้อมเดียวกันย่อมมีผลกระทบส่งต่อกันทั้งโลก หลักสำคัญประการสุดท้ายในการจัดการสิ่งแวดล้อมให้ยั่งยืน คือ การใช้วิธีการจัดการแบบบูรณาการการร่วมมือกันของนักวิชาการหรือผู้เชี่ยวชาญในทุกสาขาที่เกี่ยวข้องระดมความคิดช่วยกันแก้ปัญหาจะมีประสิทธิภาพมากกว่าการแก้ปัญหาด้วยนักวิชาการคนเดียว

นิวัติ เรืองพานิช (2537) ให้แนวคิดเกี่ยวกับการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติว่า เป็นการรู้จักใช้ทรัพยากรธรรมชาติอย่างฉลาดให้เป็นประโยชน์ต่อมหาชนมากที่สุด ยาวนานที่สุด และโดย

ทั่วถึงกัน ทั้งนี้ไม่ได้หมายถึงห้ามใช้หรือเก็บรักษาทรัพยากรไว้เฉย ๆ แต่จะต้องนำมาใช้ให้ถูกต้องตามกาลเทศะ และปรีชา เปี่ยมพงศสานต์ (2538) ให้ข้อสรุปว่า ในการวางแผนนโยบายสิ่งแวดล้อมไม่ว่าจะดำเนินการเรื่องใดก็ตาม ต้องคำนึงถึงหลักการพื้นฐาน 4 ข้อ คือหลักความยั่งยืน หลักการต้นทุนแบบเต็มที่ หลักการต้นทุน-ประสิทธิผล และหลักการกรรมสิทธิ์ โดยการอนุรักษ์ทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมที่แท้จริงจะต้องมาจากข้างล่าง นั่นคือประชาชนที่อยู่ในท้องถิ่นและดำเนินชีวิตท่ามกลางธรรมชาติที่กำลังถูกทำลายอย่างหนัก ธรรมชาติทั้งปวงจะได้รับการดูแลด้วยความรัก ความห่วงใย และความเคารพ การสนองความต้องการของประชาชนจะอยู่ในขอบเขตที่สอดคล้องกับระบบนิเวศน์และกฎเกณฑ์ธรรมชาติ การอนุรักษ์แนวนี้จะให้ความสำคัญสูงแก่เรื่องการพิทักษ์รักษา โดยไม่ให้ทรัพยากรธรรมชาติต้องถูกนำไปใช้เพื่อการพัฒนา ในขณะที่เดียวกันก็มีการเน้นเรื่องการคุ้มครอง โดยไม่ให้มีการทำลายทรัพยากรเนื่องจากการใช้มากเกินไป การอนุรักษ์ที่มาจากข้างล่างเปิดโอกาสให้ระบบนิเวศน์มีเวลายาวนานพอที่จะสามารถฟื้นตนเองได้

แนวคิดเกี่ยวกับการจัดการทรัพยากรของชุมชนในการจัดการสิ่งแวดล้อมเป็นฐานแนวคิดที่ใช้ในการศึกษาความสัมพันธ์เชื่อมโยงระหว่างการค้ามนุษย์วิถีชีวิตของชาวบ้านที่สัมพันธ์กับการจัดการสิ่งแวดล้อม การใช้ประโยชน์จากทรัพยากรชุมชนในระบบการผลิต การเกษตรกรรม ซึ่งมีการตั้งสมมุติฐานความรู้ปรับปรุงเรียนรู้ร่วมกันตามพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ และพัฒนาการทางสังคมร่วมกันมาจนกลายมาเป็นวัฒนธรรมที่สามารถถ่ายทอด เรียนรู้ ที่ต้องพึ่งพาอาศัยกัน มีวัตถุประสงค์ร่วมกัน มีอุดมคติร่วมกัน มีความเชื่อ ร่วมกันในบางเรื่อง มีการติดต่อสื่อสารรวมกลุ่มกัน มีความเอื้ออาทรต่อกัน มีเรื่องจิตใจ และความรัก มิตรภาพ มีการเรียนรู้ร่วมกันในการปฏิบัติบางสิ่งบางอย่าง จะเรื่องใดก็แล้วแต่ และมีการจัดการ (ประเวศ วะสี, 2540)

ดังนั้นจึงสามารถกล่าวโดยสรุปได้ว่า การจัดการทรัพยากรโดยชุมชนจึงเป็นการใช้ประโยชน์จากธรรมชาติในฐานะที่เป็นกรรมสิทธิ์ร่วม โดยมีพื้นฐานจากความคิด ความเชื่อที่ใกล้เคียงกัน เพื่อให้ทุกคนได้ใช้ทรัพยากรอย่างเท่าเทียมกันและมีสำนึกรับผิดชอบต่อการใช้ประโยชน์นั้น และการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรต้องไม่กระทบต่อระบบนิเวศและวิถีชีวิตของผู้คนในชุมชนนั้น ๆ เป็นการใช้อย่างมีกฎเกณฑ์ และมีหน้าที่ทางสังคม ความเชื่อ มารองรับการจัดการนั้น เพื่อรักษาความเป็นชุมชนในการใช้และรักษาทรัพยากรร่วมกัน

ในส่วนของการจัดการสิ่งแวดล้อมชุมชนของสังคมไทยส่วนใหญ่ถูกผลักดันโดยรัฐและอิทธิพลความคิดของตะวันตก หรือบนฐานของผลประโยชน์เป็นหลัก ทำให้เกิดข้อจำกัด อุปสรรค และผลกระทบต่อผู้คนต่าง ๆ ในสังคม ซึ่งปัญหาที่เกิดขึ้นเป็นแนวคิดที่ดีที่จะนำมามุมมองทัศนะและรูปแบบการจัดการแบบหนึ่งเข้าไปจัดการกับความหลากหลายและความซับซ้อนของ

ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม แต่โดยหลักการของการจัดการที่ถูกต้องแล้ว คนที่สัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมนั้น ๆ หรือเจ้าของปัญหานั้น่าจะมีส่วนร่วมในการแสวงหาแนวทางการจัดการปัญหาสิ่งแวดล้อมของตนเอง แนวทางแก้ไขปัญหาสีงแวดล้อมในเมืองก็ไม่สามารถแก้ไขปัญหาสีงแวดล้อมในชนบทได้ถ้าไม่ให้ชาวบ้านมีส่วนร่วม เช่นเดียวกันผู้เชี่ยวชาญวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีก็ไม่สามารถแก้ไขปัญหาสีงแวดล้อมได้โดยลำพัง ต้องให้ประชาชนผู้ประสบปัญหาโดยตรงมาร่วมจัดการแก้ไขปัญหาคด้วย ดังนั้นวิสัยทัศน์ใหม่ของการแก้ไขปัญหาสีงแวดล้อม คือการที่ผู้คนต่าง ๆ ในสังคมเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการแก้ไขปัญหาค และมีความหลากหลาย และยืดหยุ่นไปตามความเหมาะสมของพื้นที่และวัฒนธรรมนั้น ๆ (ณัฐวัฒน์ วิเศษสุวรรณ, 2550)

การจัดการทรัพยากรธรรมชาติในชุมชน ในอดีตสังคมไทยไม่ได้เป็นไปเพื่อการพาณิชย์หรือเพื่อการอุตสาหกรรมและการส่งออก แต่องค์กรภาคเอกชนใช้ทรัพยากรเพื่อการยังชีพเพื่อการค้าในระดับท้องถิ่น และเพื่อความอยู่รอด เช่น การค้าเห็ด การค้าสมุนไพรเป็นต้น นอกจากนี้การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ และการจัดองค์ความรู้ของประชาชนในเรื่องของการจัดการต้นน้ำ การจัดการระบบป่าไม้ การจัดการความหลากหลายทางชีวภาพ การดูแลและการใช้เครื่องมือในการหาอาหารและสมุนไพรหรือการทำประมงชายฝั่ง ล้วนแล้วมีวิถีคิดในเชิงอนุรักษ์ การดูแลรักษาและใช้ประโยชน์คู่กันไป แต่นับตั้งแต่สังคมไทยยอมรับเอาแนวทางการจัดการทรัพยากรธรรมชาติแบบตะวันตกคือการค้าขายและการส่งออกเพื่อการพัฒนาประเทศ จนทำให้ทรัพยากรธรรมชาติเสื่อมโทรมและลดปริมาณลงเป็นจำนวนมาก โดยเฉพาะช่วงหลังวิกฤตทางเศรษฐกิจ ปัญหาคกลับรุนแรงขึ้น แต่ในขณะที่เดียวกันทางออกในการจัดการที่เป็นองค์ความรู้และภูมิปัญญาของชาวบ้านก็ชัดเจนมากขึ้นด้วย เช่น เรื่องการจัดการป่าชุมชน การจัดการป่าชายเลน การจัดการลุ่มน้ำชุมชน ซึ่งเป็นหัวใจสำคัญที่เป็นองค์ความรู้ของชาวบ้าน จากองค์ความรู้ดั้งเดิมที่ได้มีการปรับใหม่ชี้ให้เห็นว่า ชุมชนเกษตรทุกพื้นที่ เช่น บนที่สูง พื้นที่ราบ บริเวณป่าชายเลน เป็นต้น มีวิถีคิดและกระบวนการในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติควบคู่ไปกับการใช้สอยเพื่อการอยู่รอดของชุมชนในระดับท้องถิ่น

การจัดการสิ่งแวดล้อมชุมชนมีความหมายที่ค่อนข้างกว้าง ครอบคลุมในประเด็นต่าง ๆ มากมาย ตั้งแต่การใช้ทรัพยากร การบำรุงรักษา การฟื้นฟู การป้องกันแก้ไขปัญหาสีงแวดล้อมที่อาจเกิดขึ้นจากการใช้ประโยชน์ทรัพยากรในชุมชน เช่น ปัญหาคขยะมูลฝอย ปัญหาคน้ำเสีย เป็นต้น การมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการ ป้องกัน แก้ไขปัญหาคจะมีผลดีในทางปฏิบัติ เนื่องจากประชาชนได้ร่วมใจกันมีส่วนร่วมในการกำหนดแนวทางการใช้ประโยชน์ทรัพยากร การป้องกัน แก้ไขปัญหาค สิ่งแวดล้อม การฟื้นฟู เป็นต้น เงื่อนไขที่กำหนดขึ้น โดยกระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชนจะนำไปสู่การจัดการสิ่งแวดล้อมตามเป้าหมายที่ประชาชนในชุมชน

นั้นต้องการการมีส่วนร่วมของประชาชนเป็นกระบวนการหนึ่งที่มีส่วนในการเสริมสร้างชุมชนให้มีความเข้มแข็งประสบความสำเร็จในการดำเนินการด้านต่างๆ ได้ตามเป้าหมาย ที่ประชาชน ได้มีส่วนร่วมกำหนด

2.2. แนวคิดเกี่ยวกับความรู้ความเข้าใจ

2.2.1 ความหมายของความรู้

สมิท (Smith, 1977) ได้ให้ความหมายว่า ความรู้หมายถึง ความรู้เกี่ยวกับข้อเท็จจริง กฎเกณฑ์และโครงสร้างที่เกิดขึ้นจากการศึกษาหรือค้นคว้า ซึ่งได้จากการสังเกต ประสบการณ์หรือจากรายงานการรับรู้

ประภาเพ็ญ สุวรรณ (2536) กล่าวว่า ความรู้เป็นพฤติกรรมขั้นต้น ซึ่งผู้เรียนเพียงแต่จำได้อาจโดยการฝึกหรือการมองเห็น ได้ยิน จำได้ ความรู้เกี่ยวกับคำจำกัดความ ความหมาย ข้อเท็จจริง ทฤษฎี กฎโครงสร้าง และวิธีแก้ปัญหาเหล่านี้

สมศักดิ์ ศรีสันติสุข (2536) ได้อธิบายความหมายของความรู้ว่า จากการที่มนุษย์ต้องประสบกับปรากฏการณ์ทั้งทางธรรมชาติและสังคม กล่าวคือ มนุษย์จะต้องพึ่งพาสิ่งแวดล้อมทั้งทางธรรมชาติและสังคม มนุษย์จะต้องหาความรู้ต่าง ๆ เพื่อให้เกิดขึ้นความเข้าใจ สาเหตุและการแก้ไขปัญหาต่าง ๆ ต่อปรากฏการณ์ทางธรรมชาติและสังคม ซึ่งความรู้ของมนุษย์ได้มีการพัฒนามากมายและมีหลายระดับของความรู้ ตามความสามารถและพื้นฐานของมนุษย์ กล่าวคือ

1) ความรู้ในทัศนะของบุคคลทั่วไปเป็นความรู้ที่เกี่ยวกับประสบการณ์ทางธรรมชาติและทางสังคมของบุคคล ไม่สามารถที่จะเรียบเรียงเป็นความคิดรวบยอดได้

2) ความรู้ในทัศนะของนักวิชาการ มีลักษณะที่สามารถกล่าวเป็นความคิดรวบยอดมีลักษณะของนามธรรมเป็นส่วนมาก ความรู้ของนักวิชาการจึงต้องเป็นวิทยาศาสตร์ มีเหตุมีผล สามารถพิสูจน์ได้ มีความเที่ยงตรงและเชื่อถือได้

3) ความรู้ในทัศนะของนักปฏิบัติ ความหมายของความรู้ในทัศนะของนักปฏิบัติจะเกี่ยวข้องกับความสนใจในเหตุการณ์ หรือ ปรากฏการณ์ต่าง ๆ ทั้งทางธรรมชาติและสังคม ที่อธิบายได้ในลักษณะที่สามารถนำไปใช้ได้

Bloom และคณะ ได้ทำการศึกษาและจำแนกพฤติกรรมด้านความรู้ ออกเป็น 6 ระดับ โดยเรียงตามลำดับชั้นความสามารถจากต่ำไปสูง ดังนี้

1) *ความรู้* หมายถึง ความสามารถในการจำหรือรู้สึกได้ แต่ไม่ใช่การใช้ความเข้าใจไปตีความหมายในเรื่องนั้น ๆ เป็นการเรียนรู้ที่เน้นถึงความจำและการระลึกได้ต่อความคิด วัตถุและปรากฏการณ์ต่าง ๆ เป็นความจำที่เริ่มจากสิ่งง่าย ๆ ที่เป็นอิสระแก่กันไปจนถึงความจำในสิ่งที่ยุ่ยากซับซ้อนและมีความสัมพันธ์ต่อกัน

2) *ความเข้าใจ* หมายถึง ความสามารถจับใจความสำคัญของเรื่องราวต่าง ๆ ทั้งในด้านภาษา รหัส สัญลักษณ์ ความเข้าใจเป็นความสามารถทางสติปัญญา ที่เกี่ยวกับการสื่อความหมายในลักษณะของการตีความ แปลความ ขยายความ และสรุปเพื่อทำนาย

3) *การนำไปใช้* หมายถึง ความสามารถนำเอาสิ่งที่ได้ประสบมา เช่น แนวคิด ทฤษฎี สาระสำคัญต่าง ๆ ไปประยุกต์ใช้ให้เป็นประโยชน์ หรือนำไปใช้แก้ปัญหาในสถานการณ์ใหม่ ๆ

4) *การวิเคราะห์* หมายถึง ความสามารถในการพิจารณาแยกแยะวัตถุ หรือเนื้อหาออกเป็นส่วนปลีกย่อย เพื่อศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างองค์ประกอบส่วนย่อย และหลักการหรือทฤษฎี เพื่อให้เข้าใจเรื่องราวต่าง ๆ เพื่อดูว่าประกอบเข้าด้วยกันอย่างไร

5) *การสังเคราะห์* หมายถึง ความสามารถในการรวมเรื่องราว หรือส่วนประกอบย่อย ๆ หรือส่วนใหญ่ ๆ ให้เป็นเรื่องเดียวกัน เพื่อสร้างรูปแบบ หรือโครงสร้างที่ไม่ชัดเจนมาก่อนให้ชัดเจนขึ้น โดยมีการตัดแปลง ริเริ่ม สร้างสรรค์ภายในขอบข่ายของงาน หรือปัญหาที่กำหนดเป็นการปรับปรุงของเก่าให้มีคุณค่าขึ้น

6) *การประเมินค่า* หมายถึง ความสามารถในการพิจารณาตัดสินใจเกี่ยวกับค่านิยม ความคิด ผลงาน วิธีการ และสื่อหาสาระ เพื่อวัตถุประสงค์บางอย่าง โดยมีการกำหนดเกณฑ์เป็นฐานในการพิจารณาตัดสิน เป็นการตัดสินว่าอะไรดี ไม่ดีอย่างไร ใช้หลักเกณฑ์เชื่อถือได้โดยอาศัยข้อเท็จจริงภายในและภายนอก ซึ่งในการประเมินนั้นอาจมีอารมณ์ทัศนคติและความรู้สึกเข้ามาเกี่ยวข้อง แต่เน้นหนักทางสติปัญญา

จึงกล่าวสรุปได้ว่า ความรู้ของมนุษย์เริ่มต้นจากการเรียนรู้จากสิ่งที่ต้องพึ่งพาสิ่งแวดล้อมทั้งทางธรรมชาติและสังคม รวมถึงการประสบกับปรากฏการณ์ทั้งทางธรรมชาติและสังคม ฉะนั้นมนุษย์จึงจำเป็นต้องแสวงหาความรู้ เพื่อให้เกิดขึ้นความเข้าใจ สาเหตุและแนวทางการแก้ไขปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นผ่านการลองผิดลองถูก แลกเปลี่ยนเรียนรู้ซึ่งกันและกัน วิเคราะห์ สังเคราะห์ และประเมินค่า ถูกเก็บรวบรวม ถ่ายทอดจากรุ่นสู่รุ่น ผ่านกระบวนการกล่อมเกลாத่างสังคม จนพัฒนาเป็นองค์ความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ยึดถือปฏิบัติสืบทอดกันมา

2.2.2 การวัดความรู้

บุญธรรม กิจปริคาบบริสุทธิ (2540) และไพศาล หวังพานิช (2526) ได้กล่าวถึงวิธีการวัดผลด้านความรู้ อาจกระทำได้หลายวิธี เช่น การสังเกต การศึกษากรณี การให้จินตนาการ แต่ที่นิยม คือ วัดโดยการใช่แบบทดสอบหรือข้อสอบ และให้แสดงอาการตอบสนองออกมาด้วยพฤติกรรมบางอย่าง เช่น การพูด การเขียน ท่าทาง ฯลฯ เพื่อให้สังเกตเห็นหรือนับจำนวนปริมาณได้ ลักษณะของบุคคลนั้นมี 3 ลักษณะคือ

- 1) ข้อสอบปากเปล่า เป็นการสอบโดยการใช่การโต้ตอบด้วยวาจาหรือคำพูดระหว่างผู้ทำการสอบกับผู้ถูกสอบโดยตรง หรือ บางครั้งเรียกว่า การสัมภาษณ์
- 2) ข้อสอบข้อเขียนหรือแบบทดสอบ แบ่งออกเป็น 3 ประเภท คือ
 - แบบทดสอบความเรียง เป็นแบบที่กำหนดคำถามให้ และผู้ตอบจะต้องเรียบเรียงคำตอบเอง ลักษณะเด่นอยู่ที่ให้อิสระแก่ผู้ตอบ ไม่นิยมใช้เว้นแต่ใช้เป็นแบบสัมภาษณ์
 - แบบทดสอบแบบตอบสั้น เป็นแบบที่กำหนดคำถามให้และกำหนดให้ตอบสั้น ๆ ผู้ตอบต้องหาคำตอบเองเหมือนความเรียงแต่จำกัดคำตอบให้ตอบ ซึ่งแบบทดสอบตอบสั้น โดยทั่วไปมี 3 ชนิด ได้แก่
 - ก) แบบข้อความสมบูรณ์ รูปแบบการใช้ประโยคที่มีเนื้อหาสมบูรณ์ แต่ให้ตอบเพียงคำตอบเดียว
 - ข) แบบข้อความไม่สมบูรณ์ รูปการถามจะใช้ประโยคที่เป็นข้อความสมบูรณ์ และเว้นช่องว่างให้เติมคำหรือวลีลงไป จะทำให้ประโยคสมบูรณ์
 - ค) แบบเติมคำที่มีความสัมพันธ์ รูปแบบนี้จะตั้งคำถามด้วยประโยคหลัก ตามด้วยคำหรือข้อความย่อย ๆ เว้นให้หาคำตอบเติม คำตอบที่จะต้องสัมพันธ์เกี่ยวข้องกับคำหรือข้อความย่อยที่กำหนดไว้ให้
 - แบบทดสอบแบบเลือกตอบ เป็นแบบที่กำหนดให้ทั้งคำถามและคำตอบ ผู้ตอบจะต้องเลือกตอบคำตอบที่กำหนดให้ ลักษณะเด่นของแบบทดสอบเลือกตอบอยู่ที่ผู้ตอบจะต้องใช้เวลาส่วนมากไปในการอ่านและคิด ส่วนการตอบใช้เวลาน้อย การตรวจและการวิเคราะห์ทำได้ง่ายและสะดวก แบบทดสอบเลือกตอบมีหลายชนิดที่นิยมนำมาใช้ในการรวบรวมข้อมูลได้แก่
 - ก) แบบสองตัวเลือก มีลักษณะเป็นแบบถูกผิดเป็นหลัก
 - ข) แบบหลายตัวเลือก แบบที่กำหนดคำตอบให้มากกว่า 2 คำตอบ ซึ่งมีตั้งแต่ 3-5 คำตอบ โดยทั่วไปนิยม 4 คำตอบ ให้เลือกคำตอบที่ถูกที่สุดเพียงคำตอบเดียว

- ข้อสอบภาคปฏิบัติ เป็นข้อสอบที่ไม่ต้องให้ผู้ตอบสนองด้วยคำพูดหรือเครื่องหมายใด ๆ แต่มุ่งให้แสดงพฤติกรรมด้วยการกระทำจริง ๆ มักเป็นข้อสอบในเนื้อหาวิชาที่ต้องการให้ปฏิบัติจริง (ไพศาล หวังพานิช, 2526)

แบบทดสอบที่วัดความรู้ นั้น ในการสร้างมักจะต้องกำหนดระดับความรู้เชิงพฤติกรรมที่ต้องการวัดได้ชัดเจน ซึ่งตามทฤษฎีของบลูมและคณะกำหนดระดับความรู้พฤติกรรมไว้ 6 ระดับ ได้แก่ ความรู้ ความจำ ความเข้าใจ การนำไปใช้ การสังเคราะห์ การวิเคราะห์ และการประเมินค่า ผู้สร้างจะต้องกำหนดว่าจะวัดให้ครบทุกระดับหรือไม่และจะต้องพิจารณาด้วยว่าเนื้อหาใดจะวัดระดับความรู้ระดับใดด้วย

สำหรับการศึกษาคั้งนี้ ผู้ศึกษารวบรวมข้อมูลด้วยการทดสอบโดยใช้แบบทดสอบแบบเลือกตอบแบบสองตัวเลือก มีลักษณะเป็นแบบถูกผิด โดยให้ผู้ตอบชี้เครื่องหมาย/ลงในช่องคำตอบที่เห็นว่าถูกต้องที่สุด โดยจะวัดในส่วนของความรู้ ความเข้าใจ และนำไปใช้ในการจัดการสิ่งแวดล้อมในชุมชน

2.2.3 ความเข้าใจ

ความเข้าใจ หมายถึง ความสามารถในการแปลความ ตีความ และขยายความ จากสื่อความหมายต่าง ๆ ข้อมูลและสิ่งต่าง ๆ ที่ได้พบเห็น รับรู้ ซึ่งก็คือ พฤติกรรมด้านความเข้าใจเป็นพฤติกรรมที่สามารถดัดแปลง แก้ไข สิ่งที่ยากมาเป็นสิ่งที่ยง่ายขึ้น Bloom ได้แยกความเข้าใจออกเป็น 3 ลักษณะดังนี้ (อ้างใน สุรางค์ โค้วตระกูล, 2544)

1) การแปลความ (Translation) เป็นความสามารถในการจับใจความให้ตรงกับสิ่งที่สื่อความหมาย หรือจากการสื่อสารรูปแบบหนึ่งไปสู่อีกรูปแบบหนึ่ง

2) การตีความ (Interpretation) เป็นความสามารถในการอธิบายหรือแปลความหมายหลาย ๆ อันมาเรียงกันโดยยึดเนื้อหาข้อความเดิมเป็นหลัก ไม่ต้องอาศัยหลักเกณฑ์อื่นใดมาใช้

3) การขยายความ (Extrapolation) เป็นความสามารถที่ขยายเนื้อหาข้อมูลที่รับรู้มาให้มากขึ้น หรือเป็นความสามารถ ในการทำนาย หรือคาดคะเนเหตุการณ์ล่วงหน้าได้อย่างดี โดยอาศัยข้อมูลอ้างอิง หรือแนวโน้มที่เกินเลยจากข้อมูล

สมุทร เจริญพานิช (2539) กล่าวว่าความเข้าใจ เป็นเรื่องที่มีความสัมพันธ์ที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาและประสบการณ์หลาย ๆ ด้านของแต่ละคน ความเข้าใจเป็นองค์ประกอบที่

สำคัญยิ่งของการอ่าน ถ้าอ่านแล้วไม่เกิดความเข้าใจ ก็อาจกล่าวได้กล่าวได้ว่าการอ่านที่แท้จริงยังไม่เกิดขึ้นความเข้าใจแบ่งเป็น 2 ประเภท ได้แก่

1) ความเข้าใจแบบทันที เป็นความเข้าใจที่ต้องอาศัยความรู้ ความหมายของ คำศัพท์ต่าง ๆ ที่ผู้เขียนใช้เป็นส่วนใหญ่ จะต้องเข้าใจความหมายที่สำคัญ ๆ ของสำนวนและ ประโยคที่ผู้เขียนใช้

2) ความเข้าใจแบบไตร่ตรอง เป็นความเข้าใจที่ต้องอาศัยความรู้ ทักษะ และความสามารถในหลาย ๆ ด้าน เป็นหลักใหญ่ เพื่อที่จะได้นำมาใช้เป็นเครื่องมือทำความเข้าใจ ต่าง ๆ ได้ถูกต้องตามมุ่งหมายของผู้เขียนว่า ต้องการจะอธิบาย ชี้แจง ตั้งสอน ชักจูง หรือให้ความ เพลิดเพลิน หรือสิ่งที่ได้เคยพบเห็นมาแล้วในชีวิตเป็นสำคัญ

มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช (อังกใน ประลอง ครุฑน้อย, 2539) ได้กล่าวถึง ความเข้าใจว่ามืองค์ประกอบที่สำคัญ ๆ พอสรุปดังนี้

1) สามารถจำเรื่องราวส่วนใหญ่ที่อ่านมาแล้วได้ เมื่อถึงคราวจำเป็นต้องการใช้ประโยชน์ หรืออ้างอิงก็ทำได้โดยไม่ยาก

2) สามารถจับใจความสำคัญ ๆ ได้สามารถระบุหรือแยกประเด็นหลักออกจาก ประเด็นย่อยที่ไม่จำเป็น

3) สามารถตีความเกี่ยวกับเรื่องราวหรือข้อคิดเห็นที่อ่านมาแล้วได้อย่าง ถูกต้อง มีเหตุผล และน่าเชื่อถือ

4) สามารถสรุปลงความเห็นจากสิ่งที่ได้อ่านมาแล้ว ได้อย่างถูกต้องมีเหตุผล และน่าเชื่อถือ

5) สามารถใช้วิจารณ์ญาณของตนพิจารณาไตร่ตรองข้อสรุป หรือการอ้างอิง ต่าง ๆ ของผู้เขียน ได้อย่างถูกต้อง และเป็นระบบไม่สับสน

6) สามารถถ่ายโอน หรือผสมผสานความรู้ที่ได้จากการอ่านกับประสบการณ์ อื่น ๆ ได้อย่างเหมาะสมตามกาลเทศะ

ดังนั้นความรู้ความเข้าใจที่นักจิตวิทยาได้กล่าวมาข้างต้นพอจะสรุปได้ว่าความรู้ ความเข้าใจเป็นความสามารถในการแปลความ ตีความ และขยายความ จากสื่อความหมายต่าง ๆ ข้อมูลและสิ่งต่าง ๆ ที่ได้พบเห็น รับรู้ ซึ่งก็คือ พฤติกรรมด้านความเข้าใจเป็นพฤติกรรมที่สามารถ คัดแปลง แก้ไข สิ่งที่ยากมาเป็นสิ่งที่ยั่งยืน ซึ่งเป็นความสามารถทางสมองของมนุษย์อย่างหนึ่งที่จะ จำข้อเท็จจริงหรือเรื่องราวต่าง ๆ เกี่ยวกับการมีส่วนร่วมของชุมชนและโรงเรียนในการจัดการ สิ่งแวดล้อมของชุมชนได้อย่างไร

2.3. แนวคิดเกี่ยวกับการมีส่วนร่วม

2.3.1 ความหมายของการมีส่วนร่วม

การมีส่วนร่วมของประชาชน ถือเป็นหลักการสากลที่อารยประเทศให้ความสำคัญและเป็นประเด็นหลักที่สังคมไทยให้ความสนใจ เพื่อพัฒนาให้เกิดการมีส่วนร่วมตามหลักการธรรมาภิบาล ที่ภาครัฐต้องเปิดโอกาสให้ประชาชนและผู้ที่เกี่ยวข้องทุกภาคส่วนในสังคมได้เข้ามามีส่วนร่วมในการร่วมรับรู้ ร่วมคิด ร่วมตัดสินใจ เพื่อสร้างความโปร่งใสและเพิ่มคุณภาพการตัดสินใจของภาครัฐให้ดีขึ้น และเป็นที่ยอมรับร่วมกันของทุก ๆ ฝ่าย เพื่อประโยชน์สุขของประชาชนตาม แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 5 (2526-2529) ปัจจุบันแนวความคิดและการปฏิบัติเกี่ยวกับการพัฒนาเศรษฐกิจ สังคม การเมืองและวัฒนธรรมหันมาयरระดับความเป็นอยู่ของประชาชนส่วนใหญ่ของประเทศ เพื่อแก้ไขปัญหาความยากจนในชนบท ลดช่องว่างทางเศรษฐกิจ สังคม การเมืองระหว่างประชาชนกลุ่มต่าง ๆ การมีส่วนร่วมของประชาชนหรือชุมชนนับเป็นยุทธวิธีสำคัญยิ่งต่อความสำเร็จของการพัฒนาที่มุ่งพัฒนาคนและส่งเสริมความเป็นธรรมในสังคม แต่เนื่องจากได้นักวิชาการหลายท่านได้ให้ความหมายของคำไว้แตกต่างกัน เพื่อให้เกิดความเข้าใจในความหมายของการมีส่วนร่วมอย่างถูกต้อง และตรงกันควรได้ศึกษาถึงความหมายของการมีส่วนร่วมโดยทวิทอง หงส์วิวัฒน์ (2527) และ Cohen and Uphoff (1977) ให้ความหมายไว้ว่า การมีส่วนร่วมหมายถึง การสร้างโอกาสให้ประชาชนได้ตระหนักถึงปัญหาที่แท้จริงของตน และพัฒนาความสามารถในการจัดการ ควบคุมการใช้และการกระจายทรัพยากร เพื่อให้เกิดประโยชน์ต่อการดำรงชีวิตของประชาชนและชุมชน โดยส่วนใหญ่กระบวนการการมีส่วนร่วมจะเริ่มจากการค้นหาปัญหาและสาเหตุ การวางแผนดำเนินกิจกรรมแก้ไขปัญหา การปฏิบัติงาน การร่วมรับผลประโยชน์จากกิจกรรมนั้น ๆ รวมถึงร่วมติดตามประเมินผลกิจกรรมดังกล่าวด้วย โดยยุทธศาสตร์การมีส่วนร่วมของชุมชนมีพื้นฐานที่สำคัญ 3 ประการคือ (1) กลไกทางการพัฒนาเคลื่อนจากรัฐสู่ชุมชน โดยชุมชนมีบทบาทหลักในการพัฒนา (2) เป้าหมายของการพัฒนา คือ การพัฒนาขีดความสามารถเพื่อพึ่งพาตนเองมิใช่พึ่งพารัฐหรือองค์กรภายนอก และ (3) และกระบวนการพัฒนายึดหลักต่างผู้บนมากกว่าบนสู่ล่าง ซึ่งมีความสอดคล้องกับ โอลา จันท์สว่าง (อ้างในชาติชาย มณีกาญจน์, 2538) ที่ได้กล่าวไว้เช่นเดียวกันว่า การมีส่วนร่วมของประชาชน เป็นการเปิดโอกาสให้แต่ละคนเรียนรู้จากกิจกรรมที่ปฏิบัติ การที่ประชาชนได้มีส่วนร่วมในกิจกรรมที่มีผลกระทบต่อตนเอง ต่อที่อยู่อาศัย ต่องานอาชีพ ต่อกลุ่มและต่อสังคม ทำให้มีโอกาสเรียนรู้จากกิจกรรมที่ปฏิบัติ เป็นการเพิ่มความสามารและความชำนาญให้มากยิ่งขึ้น ซึ่งมีความหมายเป็นไปในทิศทางเดียวกันกับ ภูมิธรรม เวชชัย (2527) ได้สรุปความหมายของการมีส่วนร่วมของประชาชนที่แท้จริงนั้น หมายถึง การที่ประชาชนหรือชุมชนพัฒนาขีดความสามารถของตน จัดการควบคุมการใช้ การกระจายทรัพยากร

และปัจจัยการผลิตที่มีอยู่ในสังคม เพื่อประโยชน์ต่อการดำรงชีพทางเศรษฐกิจและสังคมตามความเข้าใจในฐานะสมาชิกสังคมและได้พัฒนาการรับรู้และภูมิปัญญา ซึ่งแสดงออกในรูปแบบของการตัดสินใจ กำหนดทิศทางของการพัฒนาอย่างที่ตนเองต้องการ นอกจากนี้ยังได้เสนอข้อสรุปเกี่ยวกับยุทธศาสตร์การมีส่วนร่วมของประชาชนไว้ดังนี้

1) กลไกการพัฒนาต้องเคลื่อนย้ายจากรัฐสู่ประชาชนโดยประชาชนมีบทบาทหลักในการพัฒนา

2) เป้าหมายการพัฒนา คือ การพัฒนาขีดความสามารถของประชาชนเพื่อการพึ่งตนเอง มิใช่พึ่งพารัฐหรือองค์กรพัฒนาจากภายนอก

3) กระบวนการพัฒนาต้องยึดหลักล่างสู่บนมากกว่าจากบนสู่ล่าง ซึ่งเป็นมุมมองที่มีความแตกต่างไปจาก White ที่ได้มองถึงมิติของการมีส่วนร่วม ซึ่งประกอบไปด้วย 4 มิติ คือ

มิติที่ 1 การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจว่าอะไรควรทำ ไม่ควรทำ

มิติที่ 2 การมีส่วนร่วมในการเสียสละในการพัฒนาการลงมือปฏิบัติตามที่ตัดสินใจ

มิติที่ 3 การมีส่วนร่วมในการแบ่งปันผลประโยชน์

มิติที่ 4 การมีส่วนร่วมในการประเมินผล

ชูเกียรติ ลิสุวรรณ (2541) กล่าวว่า แนวความคิดเรื่องการมีส่วนร่วมเกิดขึ้นจากความเชื่อที่มนุษย์เป็นสิ่งมีชีวิตที่มีปัญหา ตระหนักรู้และควบคุมสิ่งแวดล้อมได้ ดังนั้นมนุษย์ไม่ว่าจะอยู่ห่างไกลเพียงใดจึงควรมีส่วนร่วมในกิจกรรมที่มีผลกระทบต่อชีวิตเขาเอง นอกจากนั้นแล้วการมีส่วนร่วมยังช่วยลดปัญหาความแปลกแยก เนื่องจากการนำเข้าสู่สิ่งต่างๆ จากภายนอกเข้าไปในชุมชนนั้นด้วย การมีส่วนร่วมไม่ได้หมายความว่าความแคบ ๆ แต่การมีส่วนร่วมช่วยเหลือนับสนุน โครงการเท่านั้น แต่ยังรวมไปถึงขั้นตอนสำคัญอย่างเช่นการตัดสินใจเกี่ยวกับโครงการนั้นๆด้วย นอกจากนี้ อเนก นาบุตร (2536) ยังได้กล่าวถึงยุทธศาสตร์การมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในรูปขององค์กร กลุ่ม เครือข่าย ซึ่งมี 3 ระดับ คือ

ระดับที่ 1 กระบวนการพัฒนาในระดับปัจเจก ซึ่งในท้องถิ่นจะมี “ปัญญาชน” ที่มีความสามารถในการวิเคราะห์ คิดค้น ลงมือทำ และสรุปบทเรียนจากภูมิปัญญาท้องถิ่น ผสมผสานกับความรู้เทคโนโลยีจากภายนอก และนำเข้าไปจากนักพัฒนาโดยการศึกษาดูงาน การแลกเปลี่ยนเรียนรู้จากเวทีเสวนา เพื่อให้เกิดการวิเคราะห์ ตัดสินใจ ลงมือทำ จากการลองผิดลองถูก

ระดับที่สอง กระบวนการพัฒนาองค์กร/กลุ่ม และระดับหมู่บ้าน นักพัฒนาจะเป็นผู้กระตุ้นให้ชาวบ้านเกิดการเรียนรู้ โดยการจัดเวทีการวิเคราะห์ปัญหาในหมู่บ้านและกระจายไปสู่

หมู่บ้านข้างเคียง กระบวนการวิเคราะห์ของกลุ่มชาวบ้านจะก่อให้เกิดการจัดตั้งคณะกรรมการ การแบ่งบทบาทความรับผิดชอบและการจัดตั้งรับรองกฎระเบียบของชุมชนในด้านต่าง ๆ

ระดับที่สาม กระบวนการพัฒนาเครือข่ายและองค์กรระหว่างหมู่บ้าน การยกระดับการจัดการองค์กรของชาวบ้าน โดยให้มีการเชื่อมโยงองค์กร 2 ระดับ เป็นเครือข่ายเพื่อร่วมกันจัดการและแก้ปัญหาในระดับที่กว้างขึ้น

อาจกล่าวได้ว่า ยุทธศาสตร์ในการส่งเสริมการมีส่วนร่วมของประชาชนเป็นกระบวนการสร้างจิตสำนึกและสร้างแรงจูงใจให้ประชาชนตระหนักถึงการเข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนาและการให้อำนาจแก่ประชาชน ให้มีความสามารถเข้าไปเกี่ยวข้องกับโครงการพัฒนา โดยมีกลุ่มเป้าหมายคือผู้ที่ยากจนหรือผู้ที่เสียเปรียบในชุมชน มีพื้นฐานคือ กระบวนการเรียนรู้และกระบวนการกลุ่ม ยุทธศาสตร์ในการส่งเสริมการมีส่วนร่วม เริ่มต้นจากการพัฒนาระดับปัจเจก เพื่อให้ชาวบ้านมีความสามารถในการวิเคราะห์ปัญหา การวางแผน การตัดสินใจแก้ไขปัญหา หลังจากนั้นชาวบ้านจะรวมกลุ่มกันเพื่อแก้ไขปัญหาในชุมชนของตนเอง และมีการเชื่อมโยงกลุ่มต่าง ๆ เป็นเครือข่าย เพื่อแก้ไขปัญหาในระดับท้องถิ่น ซึ่งทำให้พลังในการต่อรองมีมากยิ่งขึ้น ในทุกระดับของการพัฒนาองค์กร จะต้องมีการจัดกระบวนการเรียนรู้ให้กับกลุ่มผู้นำและเครือข่าย โดยการจัดเวทีแลกเปลี่ยนประสบการณ์ การจัดทัศนศึกษาดูงาน การจัดฝึกอบรม การลงมือปฏิบัติ และการสรุปบทเรียนอย่างต่อเนื่อง

อคิน รพีพัฒน์ (2527) แบ่งการมีส่วนร่วมในชุมชนออกเป็น

- 1) การค้นหาสาเหตุของปัญหาตลอดจนแนวทางแก้ไข
- 2) การตัดสินใจเลือกแนวทาง และวางแผนพัฒนาแก้ไขปัญหา
- 3) การปฏิบัติงานในกิจกรรมการพัฒนาตามแผน
- 4) การประเมินผลงานกิจกรรมการพัฒนา

สำนักมาตรฐานการศึกษา และสำนักมาตรฐานอุดมศึกษา (2545) ให้ความหมายของการมีส่วนร่วม คือ การที่ประชาชนหรือชุมชนสามารถเข้าไปมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ การกำหนดนโยบายท้องถิ่น อันเป็นกระบวนการขั้นตอนของการวางแผนในการพัฒนาท้องถิ่นที่เป็นที่อยู่อาศัยในการดำรงชีวิตของตน นอกจากนั้นหลังจากที่ได้กำหนด วัตถุประสงค์และวางแผนร่วมกัน และปฏิบัติงานตามแผนงานของโครงการดังกล่าวร่วมกันแล้วยังมีส่วนร่วมในการรับประโยชน์จากการบริการ รวมทั้งมีส่วนร่วมในการควบคุมประเมินผลโครงการต่าง ๆ ของท้องถิ่น ซึ่งอาจเป็นไปได้โดยทางอ้อม คือ ผ่านกรรมการที่เป็นฝ่ายบริหารงานของหมู่บ้านหรือเป็นไปในทางตรง คือ ได้เข้ามามีส่วนร่วมด้วยตนเอง และได้มีการกำหนดรูปแบบของการมีส่วนร่วม เป็น 3 รูปแบบ ได้แก่ 1) การมี

ส่วนร่วมแบบชายขอบ เป็นการมีส่วนร่วมที่เกิดจากความสัมพันธ์เชิงอำนาจไม่เท่าเทียมกัน ฝ่ายหนึ่งรู้สึกด้วยอำนาจกว่า หรือมีทรัพยากรหรือความรู้ด้อยกว่า เป็นต้น 2) การมีส่วนร่วมแบบบางส่วน รัฐเป็นผู้กำหนดนโยบายลงมาว่าต้องการอะไร โดยที่รัฐไม่รู้ความต้องการของชาวบ้าน ดังนั้นการมีส่วนร่วมก็เพียงแสดงความคิดเห็นในการดำเนินกิจกรรมบางส่วนเท่านั้น 3) การมีส่วนร่วมแบบสมบูรณ์ เป็นการมีส่วนร่วมในทุกขั้นตอนตั้งแต่การกำหนดปัญหา ความต้องการ การตัดสินใจในแนวทางการแก้ไขปัญหา และความเท่าเทียมกันของทุกฝ่าย ส่วนขั้นตอนการมีส่วนร่วมของประชาชน เจิมศักดิ์ ปิ่นทอง (2527) ได้แยกขั้นตอนการมีส่วนร่วมของประชาชนไว้ 4 ขั้นตอน คือ 1) การมีส่วนร่วมในการค้นหาปัญหาและสาเหตุของปัญหา 2) การมีส่วนร่วมในการวางแผนดำเนินกิจกรรม 3) การมีส่วนร่วมในการลงทุนและปฏิบัติงาน 4) การมีส่วนร่วมในการติดตามและประเมินผล สอดคล้องกับ มนัส สุวรรณ (2549) ได้กำหนดรูปแบบของการมีส่วนร่วมของประชาชนในการบริหารจัดการกิจการสาธารณะของภาครัฐเพื่อให้เกิดประสิทธิภาพ และเกิดประโยชน์ต่อส่วนรวมมากที่สุด ได้ 5 รูปแบบ คือการรับรู้ข่าวสาร การปรึกษาหารือ การประชุมรับฟังความคิดเห็น การร่วมในการตัดสินใจ และการใช้กลไกทางกฎหมาย

การมีส่วนร่วมของประชาชนในพระราชบัญญัติส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ พ.ศ.2535 ได้อธิบายถึงการมีส่วนร่วมของประชาชนไว้อย่างน่าสนใจว่า การมีส่วนร่วมของประชาชนนั้นแบ่งออกเป็น 2 ลักษณะคือ

1) การมีส่วนร่วมของประชาชนโดยทางตรง ได้แก่ การมีส่วนร่วมในการรับทราบข้อมูลข่าวสารทางราชการในเรื่องเกี่ยวกับการส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อม เว้นแต่ข้อมูลข่าวสารที่เป็นความลับเกี่ยวกับการรักษาความมั่นคงของชาติ สิทธิส่วนบุคคล สิทธิในทรัพย์สิน หรือสิทธิทางการค้าหรือธุรกิจของบุคคลที่ได้รับความคุ้มครองตามกฎหมายมาตรา 6 (1) การมีส่วนร่วมโดยการร้องเรียนกล่าวโทษผู้กระทำผิดต่อเจ้าพนักงานในกรณีกระทำการละเมิดหรือฝ่าฝืนกฎหมายเกี่ยวกับควบคุมมลพิษหรือการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติมาตราที่ 6 (3) การมีส่วนร่วมในการให้ความร่วมมือและช่วยเหลือเจ้าพนักงานในการปฏิบัติหน้าที่ที่เกี่ยวข้องกับการส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อมมาตราที่ 6 (4) และการมีส่วนร่วมโดยการปฏิบัติตามกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับการส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อมมาตราที่ 6 (5)

2) การมีส่วนร่วมของประชาชนโดยทางอ้อม ได้ให้ความสำคัญขององค์กรเอกชนที่จดทะเบียนเป็นองค์กรคุ้มครองสิ่งแวดล้อมและอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติต่อกระทรวงวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีและสิ่งแวดล้อมตามมาตรา 7 โดยถือว่าองค์กรเอกชน

เหล่านี้เป็นตัวแทนของประชาชนที่จะมีส่วนในการดำเนินการเพื่อส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อมโดยให้การสนับสนุนสิ่งแวดล้อมในกิจกรรมต่าง ๆ เช่น

- (1) การจัดทำมีอาสาสมัครเพื่อช่วยเหลือการปฏิบัติงานของเจ้าหน้าที่เกี่ยวกับการส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อม
- (2) การเผยแพร่ข้อมูลข่าวสารเพื่อการสร้างจิตสำนึกเกี่ยวกับการคุ้มครองและอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม
- (3) การริเริ่มช่วยเหลือประชาชนเพื่อคุ้มครองหรืออนุรักษ์สิ่งแวดล้อม
- (4) เพื่อการศึกษาวิจัย
- (5) การช่วยเหลือทางกฎหมายแก่ประชาชนผู้ได้รับอันตราย ความเสียหายจากปัญหามลพิษ

นิรันดร์ จงวุฒิเวศน์ (2537) ได้กล่าวถึง แนวคิดเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมที่ประชาชนมีส่วนร่วมในกิจกรรมของชุมชน เกิดจากแนวความคิดที่สำคัญ 3 ประการ คือ

- 1) ความสนใจและความห่วงใยถึงวถร่วมกัน ซึ่งเกิดจากความสนใจและความห่วงใยถึงวถส่วนบุคคล ซึ่งเป็นความเห็นพ้องต้องกันจนกลายเป็นความสนใจและความห่วงใยความกังวลของส่วนรวม
- 2) ความเดือดร้อนและความไม่พึงพอใจร่วมกัน ที่มีต่อสภาพการณ์ที่เป็นอยู่นั้น ผลักดันให้มุ่งไปสู่การรวมกลุ่มวางแผนและลงมือกระทำร่วมกัน
- 3) การตกลงใจร่วมกันที่จะเปลี่ยนแปลงกลุ่มหรือชุมชนไปในทิศทางที่พึงปรารถนา การตัดสินใจร่วมกันที่จะต้องรุนแรงมากพอที่จะทำให้เกิดความคิดริเริ่มกระทำที่สนองตอบความเห็นชอบของคนส่วนใหญ่ที่เกี่ยวข้องกับกิจกรรมนั้น

การมีส่วนร่วมของชุมชนและประชาชนเพื่อการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมเป็นวัฒนธรรมที่ดำเนินการมานานแล้วในท้องถิ่นต่าง ๆ แต่ปัจจุบันกระแสของการมีส่วนร่วมมีเพิ่มมากขึ้น เนื่องจากชุมชนและประชาชนมีจิตสำนึกที่ท้องถิ่นมากขึ้น ซึ่งสาเหตุของการมีส่วนร่วมมาจากสาเหตุสำคัญคือ

- 1) ปัญหาสิ่งแวดล้อมอาจมีสาเหตุมาจากกิจกรรมในพื้นที่อื่น เช่นการทำลายป่าในเขตต้นน้ำ ปล่อยน้ำเสียโดยปราศจากการบำบัด การแก้ไขปัญหามลพิษสิ่งแวดล้อมในบางเรื่องจึงไม่สามารถแก้ไขโดยปัจเจกหรือบุคคลหนึ่งโดยปราศจากความร่วมมือจากผู้อื่น ดังนั้นการสร้างเครือข่ายของผู้มีจิตสำนึกร่วมกันจึงเป็นกลยุทธ์สำคัญในการรักษาสิ่งแวดล้อม
- 2) กิจกรรมรักษาสิ่งแวดล้อมบางประเภทต้องอาศัยบุคคลจำนวนมากเพื่อช่วยให้กิจกรรมรักษาสิ่งแวดล้อมนั้นคุ้มทุน เช่น การรวบรวมและแยกขยะเพื่อนำไปแปรรูปกลับมาใช้

ประโยชน์ใหม่ หรือกิจกรรมเพื่อการรักษาสิ่งแวดล้อมนั้นจะเป็นไปได้ในขอบเขตที่กว้างขวาง เช่น การปลูกป่า การรักษาเขตอภัยทานสัตว์น้ำเป็นต้น

3) แผนนโยบายของรัฐเกี่ยวกับป่า เป็นปัจจัยสำคัญที่นำไปสู่พฤติกรรมของคนในท้องถิ่นว่าจะอยู่กับป่าอย่างไร อนุรักษ์ฟื้นฟูหรือทำลายเงื่อนไขทางนโยบายที่สนับสนุนให้มีการเปิดป่าเพื่อสัมปทานป่าไม้ การสัมปทานเหมืองแร่ การส่งเสริมให้ปลูกพืชเงินสด ได้กลายเป็นเงื่อนไขสำคัญในการสร้างทัศนคติหรือโลกทัศน์ให้ชาวบ้านเปลี่ยนจากเดิมที่เห็นป่าเป็นสิ่งที่น่าเคารพและพึ่งพาอาศัยอย่างเกื้อกูลก็เริ่มเห็นป่าเป็นสินค้าเห็นป่าเป็นทรัพยากรที่มนุษย์เป็นเจ้าของ ความคิดที่มนุษย์เป็นนายธรรมชาติก็เริ่มขยายตัวมากขึ้น เกิดการทำไม้เถื่อน บุกรุกป่าเพื่อทำไร่ฝิ่น ทำไร่กะหล่ำ สวนผลไม้เมืองหนาว จับจองป่าเพื่อขายให้นายทุนที่ต้องการซื้อที่ดิน เก็บของป่าทุกชนิดที่สังคมเมืองต้องการไปขาย จนทำให้สภาพป่าเสื่อมโทรม รัฐให้โอกาสชุมชนสามารถออกระเบียบที่เกี่ยวข้องกับการจัดการป่าได้ ชุมชนจึงมีบทบาทเข้ามาจัดการเรื่องป่าชุมชน รัฐรับรองสิทธิในที่ดินให้กับชาวบ้านเฉพาะที่ป่าโล่งเตียนเป็นป่าเสื่อมโทรม แต่มีชาวบ้านทำลายพื้นที่การเกษตรแบบดั้งเดิมเพื่อรองรับแนวทางการรองรับสิทธิของรัฐ แต่ภายในชุมชนยังมีการต่อรองเพื่อให้เกิดรูปแบบการจัดการที่เหมาะสมกับชุมชนอยู่ในปัจจุบัน

4) ความจำเป็นหรือความต้องการของชุมชนในการพึ่งพาประโยชน์จากความอุดมสมบูรณ์หรือความเสื่อมโทรมของทรัพยากร เนื่องจากการดำรงชีวิตของชาวบ้านส่วนใหญ่ที่อยู่ใกล้ชิดป่า ยังมีความจำเป็นทั้งการใช้ประโยชน์ทั้งทางตรงและทางอ้อมจากทรัพยากรป่า ทั้งด้านอาหารจากป่า แหล่งน้ำ แหล่งยาสมุนไพร แหล่งพักผ่อน ฯลฯ ทำให้ชาวบ้านเข้ามาทำหน้าที่ในการดูแลรักษาและใช้ประโยชน์อย่างเหมาะสมจึงมีโอกาสเกิดขึ้นได้บนเงื่อนไขความจำเป็นพื้นฐาน

5) การจัดการกระบวนการเรียนรู้ การวางแผนอย่างมีส่วนร่วมจากการจัดการกระบวนการเรียนรู้ที่ดี เป็นเงื่อนไขสำคัญที่นำไปสู่ความสำเร็จของการจัดการทรัพยากร เช่น การจัดการป่าโดยชุมชน การมีส่วนร่วมในการวิเคราะห์เรียนรู้ปัญหา ร่วมหาแนวทางแก้ไข การจัดระเบียบชุมชน จัดระเบียบองค์กร การเคารพและให้ความสำคัญกับความรู้พื้นบ้านในการจัดการทรัพยากร

2.3.2 รูปแบบของการมีส่วนร่วม

รูปแบบของการมีส่วนร่วม สามารถจำแนกได้ 3 ประเภท ตามลักษณะของการมีส่วนร่วมดังนี้ (ชนพรรณ สุนทร, 2547)

1) การมีส่วนร่วมโดยตรง โดยผ่านองค์กรจัดตั้งของประชาชน เช่น การรวมตัวของกลุ่มชาวบ้านจัดโครงการทอดผ้าป่าต้นไม้

2) ประชาชนมีส่วนร่วมทางอ้อมผ่านองค์กรผู้แทนประชาชน เช่น กรรมการกลุ่ม กรรมการหมู่บ้าน

3) ประชาชนมีส่วนร่วมโดยผ่านองค์กรที่ไม่ใช่ผู้แทนของประชาชน เช่น สถาบันหรือหน่วยงานที่เชิญชวนหรือเปิดโอกาสให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมเมื่อใดก็ได้

Cohen and Uphoff (1997) ได้กล่าวถึงลักษณะของการมีส่วนร่วมโดยแบ่งตามกระบวนการ พอสรุปได้ว่า การมีส่วนร่วมของชุมชนจะแบ่งออกเป็น

- 1) การร่วมศึกษาปัญหา ค้นหาสาเหตุของปัญหาและความต้องการของชุมชน
- 2) การวิเคราะห์ จัดลำดับความสำคัญของปัญหา การแสวงหาแนวทางในการพัฒนา/แก้ไขปัญหา
- 3) การตัดสินใจเลือกแนวทางในการแก้ไขปัญหาและ/หรือร่วมวางแผนงานหรือนโยบาย
- 4) การร่วมกันปฏิบัติ/ดำเนินงาน
- 5) การร่วมควบคุมติดตามและประเมินผลกิจกรรม และ
- 6) การร่วมกันรับผลประโยชน์จากโครงการหรือกิจกรรม

ซึ่งตามแนวคิดของ Uphoff นั้นได้แบ่งการมีส่วนร่วมออกเป็น 2 นัย คือ *ในแง่มิติของการมีส่วนร่วม* พิจารณาจาก 3 ประเด็นหลักคือ (1) ประเภทของการมีส่วนร่วมที่แบ่งออกเป็น การที่ส่วนร่วมในการตัดสินใจในการปฏิบัติงาน การรับผลของกิจกรรม และการประเมินผล (2) ผู้มีส่วนร่วมอาจเป็นบุคคลภายในหรือภายนอกชุมชนก็ได้ ประเด็นที่น่าสนใจคือ ลักษณะ สถานภาพทางเศรษฐกิจและสังคมของผู้มีส่วนร่วม (3) วิธีการเข้าร่วม พิจารณาจากสาเหตุจูงใจ ลักษณะการร่วม ขอบเขต ระยะเวลา หรือลักษณะกิจกรรมที่เข้าร่วม ตลอดจนผลของการเข้าร่วม *และในแง่มิติของบริบทหรือสภาพเงื่อนไข สถานการณ์สิ่งแวดล้อมการมีส่วนร่วม* พิจารณาจาก 2 ประเด็นหลักคือ (1) สภาพแวดล้อมตัวโครงการ ได้แก่ ส่วนที่นำเข้า ลักษณะประโยชน์ที่ได้รับและรูปแบบโครงการ (2) สภาพแวดล้อมอื่น ซึ่งกระทบกิจกรรม ได้แก่ สภาพแวดล้อมในอดีต ตลอดจนประสบการณ์ของผู้ที่เกี่ยวข้อง สภาพแวดล้อมทางกายภาพและธรรมชาติ และสภาพแวดล้อมทางสังคม

2.3.3 เงื่อนไขในการมีส่วนร่วม

การพัฒนาต่าง ๆ จำเป็นต้องเริ่มต้นจากประชาชน ประชาชนต้องมีส่วนร่วมในการดำเนินการในกิจกรรมต่าง ๆ อันจะนำไปสู่ความสามารถในการพึ่งพาและช่วยเหลือตนเองได้ โดยในการมีส่วนร่วมของประชาชนจะต้องอาศัยเงื่อนไขอย่างน้อย 3 ประการ คือ

- 1) ประชาชนต้องมีอิสรภาพที่จะมีส่วนร่วม
- 2) ประชาชนต้องมีความสามารถที่จะมีส่วนร่วม
- 3) ประชาชนต้องเต็มใจที่จะมีส่วนร่วม

หากปราศจากซึ่งเงื่อนไขใดเงื่อนไขหนึ่งดังกล่าวข้างต้น การมีส่วนร่วมของประชาชนก็จะไม่เกิดขึ้น อย่างไรก็ตามนอกจากเงื่อนไขทั้ง 3 ประการดังกล่าวแล้ว ความสำเร็จของการมีส่วนร่วมยังขึ้นอยู่กับเงื่อนไขดังต่อไปนี้ด้วย

- 1) ประชาชนต้องมีเวลาที่จะมีส่วนร่วมก่อนเริ่มกิจกรรม เนื่องจากการมีส่วนร่วมไม่สามารถเกิดขึ้นได้ในสถานการณ์ฉุกเฉิน
- 2) ประชาชนต้องไม่เสียค่าใช้จ่ายใด ๆ ในการมีส่วนร่วมมากเกินไป ผลตอบแทนที่เขาจะได้รับ
- 3) ประชาชนต้องมีความสนใจที่สัมพันธ์สอดคล้องกับการมีส่วนร่วมนั้น
- 4) ประชาชนต้องสามารถสื่อสารกันรู้เรื่องทั้งสองฝ่าย
- 5) ประชาชนต้องไม่มีรีเส็กกระทบกระเทือนต่อตำแหน่งหน้าที่หรือสถานภาพทางสังคมหากมีส่วนร่วม

2.3.4 หลักการในการสร้างการมีส่วนร่วมของประชาชน

การสร้างการมีส่วนร่วม หมายถึง การเปิดโอกาสให้ประชาชนและผู้ที่เกี่ยวข้องทุกภาคส่วนของสังคมได้เข้ามามีส่วนร่วมกับภาคราชการนั้น โดย International Association for Public Participation ได้แบ่งระดับของการสร้างการมีส่วนร่วมของประชาชนเป็น 5 ระดับดังนี้

- 1) การให้ข้อมูลข่าวสาร ถือเป็นกรมีส่วนร่วมของประชาชนในระดับที่ต่ำที่สุด แต่เป็นระดับที่สำคัญที่สุด เพราะเป็นก้าวแรกของการเปิดโอกาสให้ประชาชนเข้าสู่กระบวนการมีส่วนร่วมในเรื่องต่าง ๆ วิธีการให้ข้อมูลสามารถใช้ช่องทางต่าง ๆ เช่น เอกสาร สิ่งพิมพ์ การจัดนิทรรศการ การติดประกาศ เป็นต้น
- 2) การรับฟังความคิดเห็น เป็นกระบวนการที่เปิดให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการให้ข้อมูล ข้อเท็จจริงและความคิดเห็นเพื่อประกอบการตัดสินใจของหน่วยงานภาครัฐด้วยวิธีการต่าง ๆ เช่น การรับฟังความคิดเห็น การสำรวจความคิดเห็น การจัดเวทีสาธารณะ เป็นต้น
- 3) การเกี่ยวข้อง เป็นการเปิดโอกาสให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการปฏิบัติงานหรือร่วมเสนอแนะแนวทางที่นำไปสู่การตัดสินใจ เพื่อสร้างความมั่นใจให้กับประชาชนว่าข้อมูลความคิดเห็นและความต้องการของประชาชนจะถูกนำไปพิจารณาเป็นทางเลือกในการบริหารงานของภาครัฐ

4) ความร่วมมือ เป็นการให้กลุ่มประชาชน ผู้แทนภาคสาธารณะมีส่วนร่วม โดยเป็นส่วนร่วมกับภาครัฐในทุกขั้นตอนของการตัดสินใจ และมีการดำเนินกิจกรรมร่วมกันอย่างต่อเนื่อง

5) การเสริมอำนาจแก่ประชาชน เป็นขั้นที่ให้บทบาทประชาชนในระดับสูงที่สุด โดยให้ประชาชนเป็นผู้ตัดสินใจ เช่น การลงประชามติในประเด็นสาธารณะต่าง ๆ เพื่อมอบอำนาจให้ประชาชนเป็นผู้ตัดสินใจทั้งหมด

2.3.5 ลักษณะของการมีส่วนร่วม

Uphoff (1993) มองการเข้ามามีส่วนร่วมของประชาชนถึงลักษณะและผลของการเข้ามามีส่วนร่วมของประชาชน ดังนี้

1) พื้นฐานของการเข้าร่วม ลักษณะการเข้ามามีส่วนร่วมที่มาจากแรงจูงใจภายในจะเป็นแรงหนุน หรือช่วยให้ประชาชนมีความกระตือรือร้นที่จะเข้ามามีส่วนร่วม ส่วนการมีส่วนร่วมที่มาจากปัจจัยภายนอก โดยอาศัยอำนาจบารมี หรือแรงบีบบังคับจากผู้มีอำนาจ ความเกรงใจ หรืออิทธิพลของผู้มีอำนาจนอกชุมชน ถึงจะสามารถสร้างการมีส่วนร่วมได้สำเร็จ แต่ก็ไม่มีผลผูกพันทางใจ ความยั่งยืนต่อเนื่องของกิจกรรมหรือโครงการต่าง ๆ ก็จะลดลง

2) รูปแบบของการเข้าร่วม การเข้าร่วมของประชาชนนั้นเป็นการเข้าร่วมโดยผ่านองค์กรจัดตั้งของประชาชนเอง โดยเฉพาะกิจกรรมที่คำนึงถึงผลประโยชน์ที่ได้รับของประชาชน สำหรับการเข้าร่วมกิจกรรม โดยผ่านกลุ่มตัวแทน การเข้าร่วมของประชาชนก็จะอยู่ในลักษณะผู้ให้การสนับสนุนและให้ความร่วมมือ

3) ขอบเขตของการมีส่วนร่วม เป็นช่วงเวลาการมีส่วนร่วม การใช้เวลาเข้าร่วมในกิจกรรมหรือโครงการต่าง ๆ จะใช้เวลาอย่างน้อยแตกต่างกัน ความถี่ห่างของจำนวนครั้งที่เข้าร่วม ความสม่ำเสมอในช่วงเวลาที่ใช้ในกิจกรรมแต่ละครั้ง

4) ผลของการเข้าร่วม ลักษณะการเข้ามามีส่วนร่วมของประชาชนทำให้เกิดการรวมพลังที่จะสร้างอำนาจต่อรองให้ชุมชนมีศักยภาพเป็นตัวของตัวเอง สร้างปฏิสัมพันธ์อันดี มีความสามัคคีในหมู่สมาชิกของชุมชน

ส่วนบัณฑิต เอื้อวัฒนากุล และคณะ (2537) กล่าวถึงการมีส่วนร่วมตามขั้นตอนการพัฒนา ซึ่งเป็นการวัดเชิงคุณภาพ ออกเป็น 5 ขั้นตอน ดังนี้

ขั้นตอนที่ 1 การมีส่วนร่วมในการค้นหาปัญหาและสาเหตุของปัญหาภายในชุมชน ตลอดจนมีส่วนร่วมในการตัดสินใจกำหนดความต้องการของชุมชน และมีส่วนร่วมในการจัดลำดับความสำคัญของความต้องการด้วย

ขั้นตอนที่ 2 การมีส่วนร่วมในขั้นการวางแผนในการพัฒนา เป็นขั้นตอนที่ประชาชนมีส่วนร่วมในการกำหนดนโยบายและวัตถุประสงค์ของโครงการ กำหนดวิธีการและแนวทางการดำเนินงาน ตลอดจนกำหนดทรัพยากรและแหล่งทรัพยากรที่จะใช้

ขั้นตอนที่ 3 การมีส่วนร่วมในขั้นตอนการดำเนินการพัฒนา เป็นขั้นตอนที่ประชาชนมีส่วนร่วมในการสร้างประโยชน์โดยการสนับสนุนทรัพยากร วัสดุอุปกรณ์และแรงงาน หรือเข้าร่วมบริหารงาน ประสานงานและดำเนินการขอความช่วยเหลือจากภายนอก

ขั้นตอนที่ 4 การมีส่วนร่วมในขั้นตอนการรับผลประโยชน์จากการพัฒนา เป็นขั้นตอนที่ประชาชนมีส่วนร่วมในการรับผลประโยชน์ที่พึงได้รับจากการพัฒนา ทั้งทางด้านวัตถุและจิตใจ

ขั้นตอนที่ 5 การมีส่วนร่วมในขั้นประเมินผลการพัฒนา เป็นขั้นตอนที่ประชาชนเข้าร่วมประเมินว่า การพัฒนาที่ได้กระทำไปนั้นสำเร็จตามวัตถุประสงค์เพียงใด ซึ่งในการประเมินอาจปรากฏในรูปของการประเมินย่อย เป็นการประเมินผลก้าวหน้าเป็นระยะ ๆ หรือกระทำในรูปของการประเมินผลรวม ซึ่งเป็นการประเมินผลสรุปรวบยอด

2.3.6 ปัญหาและอุปสรรคในการมีส่วนร่วม

ปัญหาและอุปสรรคการมีส่วนร่วมในชุมชนนั้นมีผู้วิจัยได้เก็บข้อมูลรวบรวมไว้เป็นจำนวนมากซึ่งในทางปฏิบัตินั้นการมีส่วนร่วมของชุมชนจะมีความแตกต่างกันไป มีเหตุผลแตกต่างกันไปตามสถานที่และที่สถานการณ์ที่แตกต่างกัน ในการวิจัยได้มีการเก็บรวบรวมปัญหาไว้หลายประเด็นซึ่งในบางประเด็นสามารถนำไปประกอบการวิเคราะห์ปัญหาอุปสรรคที่มีในชุมชน ปัญหาอุปสรรคในการมีส่วนร่วมของประชาชนนั้นมาจากสาเหตุหลายประเด็น

เจิมศักดิ์ ปิ่นทอง (2527) ได้กล่าวว่า เจ้าหน้าที่และระบบราชการเป็นอุปสรรคต่อการมีส่วนร่วมของประชาชน 2 ด้าน คือ

1) ปัญหาเกี่ยวกับตัวชุมชนเอง หมายถึง ความเป็นปัจเจกบุคคล นอกจากนี้ชุมชนยังอยู่ภายใต้ระบบอุปถัมภ์ หรือพึ่งบุคคลภายนอกเกินไป เลือกผู้นำที่สามารถอุปถัมภ์ตนเองได้

2) ปัญหาเกี่ยวกับตัวเจ้าหน้าที่และปัญหาอุปสรรคของความต้องการมีส่วนร่วม นั้น มีการพุดถึงกันอย่างกว้างขวางและมีแนวคิดที่หลากหลาย แต่การจัดการทรัพยากร โดยการ

มีส่วนร่วมของชุมชน นั้นเกิดความล้มเหลวจากการพัฒนาชุมชน จนการมีส่วนร่วมของชุมชนมีข้อผิดพลาดเนื่องจากการไม่กระจายอำนาจหน้าที่ในการรับผิดชอบให้แก่ประชาชนอย่างแท้จริง โครงสร้างการเมือง การปกครอง การบริหาร ทางเศรษฐกิจ และสังคมวัฒนธรรม อยู่ในมือของคน 3 กลุ่ม คือทหารระดับสูง นายทุน และข้าราชการ ตราบใดที่ไม่มีการเปลี่ยนแปลงแก้ไข โครงสร้างลักษณะผูกขาดดังกล่าวยากที่จะหวังว่าการพัฒนาแบบมีส่วนร่วมของชุมชนจะเกิดขึ้น นั่นคือคนในชุมชนไม่มีโอกาสเข้ามามีส่วนร่วมนั่นเอง (ฉลาดชาย รมิตานนท์, 2527)

2.3.7 ศักยภาพและความเข้มแข็งของชุมชน

ความเข้มแข็งของชุมชนเป็นเรื่องใหม่ของสังคมไทย เกี่ยวกับการพัฒนาประเทศ การพัฒนาสังคม หรือแม้กระทั่งการพัฒนาชุมชนก็ตาม ยังมีการนำเสนอเกี่ยวกับแนวความสามารถที่จะเรียนรู้ปรับตัว แก้ไขปัญหาสร้างสรรค์สิ่งต่าง ๆ ได้อย่างต่อเนื่อง การนำเสนอแนวความคิดเกี่ยวกับชุมชน หรือผลการวิจัยกับชุมชนมักจะมีนับเกี่ยวกับศักยภาพและความเข้มแข็งของชุมชน เช่น ความเป็นปึกแผ่นของชุมชน ความร่วมมือร่วมใจความสุข ความเอื้ออาทร ความเป็นอยู่พอมีพอกิน รักษาสิ่งแวดล้อมแห่งของชุมชนความร่วมมือร่วมใจความสุข ความเอื้ออาทรตามธรรมชาติประเด็นที่น่าสนใจที่ อมรวิรัช ราครทรพร (2543) ได้ค้นพบเกี่ยวกับศักยภาพของชุมชนมีดังนี้

1) ลักษณะคุณค่าทางวัฒนธรรมที่พบในชุมชน มีความสำคัญยิ่ง ต่อการถ่ายทอดองค์ความรู้หรือภูมิปัญญาพื้นถิ่นมีการถ่ายทอดทางครอบครัว วัฒนธรรมการปรับตัวเปลี่ยนแปลงสภาพชีวิตสู่เศรษฐกิจพอเพียง ทศนคติในการดำเนินชีวิตอย่างเรียบง่าย

2) ลักษณะคุณค่าทางวัฒนธรรมที่พบในชุมชน มีความสำคัญยิ่งต่อการถ่ายทอดของการถ่ายทอดองค์ความรู้หรือภูมิปัญญาชาวบ้านประสานกับแนวคิดใหม่ เพื่อให้อยู่รอดในสภาวะการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและลักษณะความสัมพันธ์ที่เป็นจุดเด่นเอื้อต่อการพัฒนาก็คือกลุ่มคนที่มีอุดมการณ์ร่วมกันทำกิจกรรมร่วมกัน

3) ภูมิปัญญาที่อยู่ในชุมชนเป็นกลไกที่มีความสำคัญยิ่ง ต่อศักยภาพของชุมชนนั้น ๆ เกิดจากการสั่งสมและถ่ายทอดผ่านกระบวนการเลือกสรรและปรับให้กลมกลืนกับสภาพแวดล้อม

4) ทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมในชุมชน มีความสำคัญยิ่งต่อการทำงานร่วมกันในชุมชนชาวบ้านสามารถหาทรัพยากรธรรมชาติที่มีอยู่ท้องถิ่นใช้ประโยชน์ได้ โดยมีการควบคุมการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรของชุมชนนั้นๆ

ในแนวคิดของศักยภาพของชุมชนจะมีความเกี่ยวข้องและสัมพันธ์กันภายในชุมชนเองชุมชนจะอาศัยความร่วมมือกันในการพัฒนา โดยผ่านกลไกขับเคลื่อนที่มีภูมิปัญญาพื้นถิ่นเป็นสำคัญก่อเกิดความเข้มแข็งให้กับชุมชน “ความเข้มแข็งของชุมชน” มันทนา ท่วงยิ้ม (2543) ชี้ให้เห็น ความสัมพันธ์ระหว่างสิ่งที่เรียกว่า “ชุมชน” กับ “สังคม” ที่ล้อมรอบชุมชนรวมทั้งผลต่อผู้ที่อยู่ในหมู่บ้านหรือชุมชนอื่น ๆ การสร้าง “ความเข้มแข็งของชุมชน” จะนำไปสู่การสร้างอุดมคติแบบใหม่ของชุมชนขึ้นมา นั่น คือ ชุมชนถูกแบ่งขั้วออกเป็นชุมชนเข้มแข็งและชุมชนอ่อนแออาจเป็นการประทุพตราหรือสร้างเอกลักษณ์ของชุมชนที่แตกต่างกัน

อุทัย คุลยเกษม (2540) ได้นำเสนอต้นแบบอุดมคติของชุมชนเข้มแข็งในสังคมไทย โดยอาศัยกรอบแนวคิดในเรื่องความเป็นชุมชนดังกล่าวข้างต้น โดยมองว่า “ลักษณะของชุมชนที่เข้มแข็งซึ่งเป็นที่คาดหวังและเป็นที่ต้องการ” คือ (1) ชุมชนที่มีสภาพรวมกันเป็นปึกแผ่นในทางกายภาพ รูปธรรมสมาชิกของชุมชนที่มีศักยภาพที่จะร่วมมือแก้ไขปัญหาของชุมชนรวมทั้งมีอุดมการณ์ ค่านิยมร่วมกัน ทำให้สมาชิกรู้สึกตัวว่าเป็นส่วนหนึ่งของชุมชนมีความผูกพันกับสังคม (2) ชุมชนมีศักยภาพที่พึ่งตัวเองได้ในระดับสูงโดยมีทุน แรงงาน ทรัพยากร เพื่อยังชีพพื้นฐานของตนเอง หากมีการพึ่งพิงภายนอก ชุมชนจะต้องมีอำนาจในการจัดการ เลือกลง และการตัดสินใจในเรื่องต่างๆ ได้ (3) ชุมชนสามารถควบคุมและจัดการกับปัญหาที่เกิดขึ้น ได้ด้วยตัวเองเป็นส่วนใหญ่ โดยอาศัยอำนาจความรู้ และองค์กรของสังคมในชุมชนเป็นกลไกการแก้ปัญหา (4) ชุมชนต้องสามารถพัฒนาศักยภาพของตัวเองได้อย่างต่อเนื่อง โดยอาศัยกระบวนการความรู้และสร้างภูมิปัญญาของตนเองในด้านต่างๆ

อุดมคติทั้ง 4 ข้อ สะท้อนการคาดหวังว่าชุมชนจะต้องสามารถตอบสนองต่อความต้องการในชีวิตประจำวัน และสามารถช่วยให้สมาชิกของชุมชนเผชิญปัญหาและแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นได้ โดยการจัดองค์กรทางสังคมของชุมชนจะต้องเอื้อให้สมาชิกของชุมชนมีศักยภาพดังกล่าวเช่น มีความรักสามัคคี มีความสามารถที่จะสืบทอดภูมิปัญญา และสร้างสรรค์ภูมิปัญญา ซึ่งเป็นการประยุกต์แนวคิดในเรื่องความเป็นชุมชนมากำหนดเป็นอุดมคติอย่างกว้าง ๆ สำหรับชุมชนไทย

ความเข้มแข็งของชุมชนพิจารณาได้จากความสามารถของชุมชนในการจัดระบบการดูแลและจัดสรรทรัพยากรธรรมชาติให้เกิดประโยชน์เป็นธรรมแก่สมาชิกของชุมชนให้ชุมชนสามารถสร้างระบบการจัดการทรัพยากรให้เกิดประโยชน์สูงสุดแก่ชุมชนได้ ประเวศ วะสี (2536) ได้กล่าวถึงลักษณะชุมชนที่อ่อนแอในหลาย ๆ กรณีทรัพยากรธรรมชาติไม่ว่าจะเป็นที่ดินหรือน้ำไม่ได้เป็นของชุมชน หากเป็นของนายทุนภายนอกชุมชนหรือรัฐ ได้มอบให้เจ้าหน้าที่ของรัฐเข้ามาดูแล หรือให้สัมปทานแก่พ่อค้า การขาดสิทธิในการเป็นเจ้าของทรัพยากรธรรมชาติของชุมชน

นอกจากจะทำให้ชุมชนไม่สามารถใช้ทรัพยากรให้เกิดประโยชน์กับชุมชนแล้วยังไม่อาจดูแลหรืออนุรักษ์ให้ทรัพยากรธรรมชาติดำรงอยู่อย่างยั่งยืนเพื่อระบบนิเวศที่ดีให้กับชุมชน

ความอ่อนแอของชุมชนในมิติทางสังคมอาจดูได้จากทัศนคติของคนในชุมชนที่มองว่าทางออกของปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในชุมชน ไม่ได้อยู่ที่คนในชุมชนจะร่วมมือกันแก้ไขปัญหา แต่อยู่ที่การเรียกร้องให้รัฐ หรือข้าราชการ หรือผู้มีอิทธิพลจะเข้ามาจัดการแก้ไขปัญหา วิธีคิดเช่นนี้มีส่วนผลักดันให้ชุมชนมีความอ่อนแอมากขึ้น เพราะต้องรอการเข้ามาช่วยเหลือจากรัฐและองค์กรทางสังคมอื่น ๆ

ความเข้มแข็งของวัฒนธรรมของชุมชน อาจดูได้จากความสามารถของชุมชนในการแก้ไขปัญหา มีการแลกเปลี่ยนความรู้กันอย่างกว้างขวางและต่อเนื่อง มีการสืบสานภูมิปัญญา และมีความภาคภูมิใจในชุมชน ดังที่อุทัย คุลยเกษม (2540) กล่าวว่าสมาชิกมีความผูกพันหรือมีความมั่นคงทางเศรษฐกิจ มีศักยภาพในการพึ่งพาตัวเอง มีทุนแรงงานและทรัพยากรเพื่อใช้ในการยังชีพไม่พึ่งพาภายนอก อยู่ในลักษณะของการมีอำนาจในการจัดการรู้จักเลือกและตัดสินใจ มีความสามารถสืบสานวัฒนธรรมและวิถีชีวิต มีการพึ่งพาอาศัยกัน คนในชุมชนมีส่วนร่วมในกิจกรรมต่าง ๆ ทั้งที่เป็นงานส่วนตัวและส่วนร่วมในการประกอบอาชีพวัฒนธรรม ประเพณี พิธีกรรม การแก้ปัญหาชุมชนร่วมกันร่วมกัน มีความสามัคคีรักใคร่เอื้อเฟื้อซึ่งกันและกันและสามารถธำรงรักษาความอุดมสมบูรณ์ของสภาพแวดล้อมไว้ได้ ข้อสำคัญอีกประการหนึ่งคือชุมชนจะต้องมีการพัฒนาศักยภาพของตนอย่างต่อเนื่อง โดยอาศัยกระบวนการเรียนรู้ร่วมกัน สร้างภูมิปัญญาในด้านต่าง ๆ เมื่อชุมชนมีความรู้ก็สามารถพัฒนาตนเองและชุมชนของตนเอง ตลอดจนสามารถถ่ายทอดความรู้นั้นต่อเนื่องไปได้

กล่าวโดยสรุปแล้ว การมีส่วนร่วมหมายถึง กระบวนการที่ประชาชนในชุมชนร่วมบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติ ในขั้นตอนต่าง ๆ ร่วมคิด ร่วมดำเนินการ ร่วมแก้ไขปัญหาและร่วมติดตามประเมินผล เพื่อเกิดประโยชน์ต่อชุมชนและต่อประเทศชาติโดยรวมจากแนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับการมีส่วนร่วมของประชาชนดังกล่าวแสดงให้เห็นว่า การศึกษาการมีส่วนร่วมอย่างแท้จริงนั้นต้องพิจารณาการมีส่วนร่วมตั้งแต่การร่วมคิด ร่วมตัดสินใจในการค้นหาปัญหาและแนวทางการแก้ไขปัญหา ส่วนร่วมในการประเมินผล

จากแนวคิดดังกล่าว ผู้ศึกษาได้ใช้เป็นแนวทางการศึกษาการมีส่วนร่วมของชุมชน และโรงเรียนในการจัดการสิ่งแวดล้อม เป็นการศึกษาการมีส่วนร่วมในขั้นตอนของการร่วมคิด ร่วมวางแผน ร่วมตัดสินใจในปัญหาและแนวทางแก้ไขปัญหา การมีส่วนร่วมในการปฏิบัติกิจกรรม และการประเมินผล

2.4 แนวคิดเกี่ยวกับองค์กรชุมชนเข้มแข็ง

ประเวศ วะสี (2542) อธิบาย ความเป็นชุมชน หมายถึง การที่ประชาชนจำนวนหนึ่งมีวัตถุประสงค์ร่วมกัน มีอุดมคติร่วมกันหรือมีความเชื่อร่วมกันในบางเรื่อง มีการติดต่อสื่อสารกันมีการรวมกลุ่มกัน จะอยู่ห่างกัน มีความเอื้ออาทรต่อกัน มีเรื่องจิตใจเข้ามาเกี่ยวข้อง มีความรัก มิตรภาพ มีการเรียนรู้ร่วมกันในการกระทำในการปฏิบัติบางสิ่งบางอย่างจะเรื่องใดก็ตาม

ประชาสังคม หมายถึง สังคมที่ประชาชนในสังคมนั้นมีจิตสำนึกร่วมกันในการดำเนินกิจกรรมของสังคมอย่างมีความสุข ซึ่งสามารถแยกองค์ประกอบของประชาสังคมได้ คือ

1) กลุ่มคน ถือเป็นองค์ประกอบพื้นฐานที่ก่อให้เกิดการเคลื่อนไหวของสังคม
2) ความสัมพันธ์ เป็นองค์ประกอบที่สำคัญที่จะก่อให้เกิดประชาสังคม เพราะจะมีผลทำให้บุคคลในสังคมได้มีความเกี่ยวข้องกับระหว่างกัน

3) การมีส่วนร่วม เป็นอีกประกอบหนึ่งที่ทำให้ประชาสังคมเกิดขึ้นได้อย่างดี เพราะเมื่อไรก็ตามที่บุคคลในสังคมมีส่วนร่วมในการดำเนินกิจกรรมของสังคม ก็จะเป็นแรงผลักดันที่สำคัญ ที่ทำให้ความร่วมมือของสังคมผลักดันกิจกรรมที่สังคมต้องการ ได้อย่างง่ายในการสร้างความร่วมมือของสังคมสมควรให้คนในสังคมนั้น ๆ มีความรู้สึกที่ตนเองเป็นส่วนหนึ่งของสังคม ดังนั้น ถ้าคนในสังคมมีความรู้สึกว่าเป็นส่วนหนึ่งของสังคม ก็จะสามารถแสดงศักยภาพของบุคคลในสังคมออกมาได้อย่างเต็มที่

4) การสื่อสาร เป็นส่วนหนึ่งในการผูกโยงคนในสังคมเข้าด้วยกัน สามารถทำความเข้าใจในประเด็นที่เป็นปัญหา หรือสามารถสร้างความเข้าใจในแนวทางที่ต้องการของสังคม โดยเฉพาะอย่างยิ่งสังคมที่มีความขัดแย้งสูง ถ้ามีการสื่อสารที่ดีระหว่างบุคคลในสังคม ก็จะทำให้ลดความขัดแย้งและแก้ปัญหาได้ในที่สุด

5) การจัดการ เพื่อให้การดำเนินงานของสังคมบรรลุเป้าหมายที่วางไว้ ก็จะต้องมีการจัดการ โดยเฉพาะการจัดการที่ให้คนในสังคมได้มีการเรียนรู้ร่วมกัน ก็จะส่งผลในการดำเนินกิจการของสังคมเป็นอย่างที่คนส่วนใหญ่ในสังคมต้องการได้ เพราะ การจัดการเป็นการกระทำในสิ่งที่เป็นไปไม่ได้ให้เป็นไปได้

6) ความมีประสิทธิภาพ ในการสร้างสินค้าและบริการของผู้ประกอบต่าง ๆ จะต้องมีการใช้ปัจจัยการผลิตต่าง ๆ ซึ่งปัจจัยการผลิตดังกล่าวจะต้องอาศัยจากทรัพยากรธรรมชาติ เช่น การสร้างบ้านของในสังคมจะต้องอาศัยไม้และวัสดุต่าง ๆ ถ้ามีการใช้สิ่งเหล่านี้ไปอย่างไม่มีประสิทธิภาพ โดยเฉพาะอย่างยิ่งทรัพยากรธรรมชาติที่มีความสำคัญต่อระบบรวมของสังคมจะต้อง

มีการเรียนรู้ในการใช้และแสวงวิธีการใช้อย่างมีประสิทธิภาพก็จะก่อให้เกิดความยั่งยืนในการใช้ทรัพยากรเหล่านั้น และในท้ายที่สุดก็จะสามารถพัฒนาสังคมไปได้อย่างยั่งยืน

7) ห่วงโซ่ของสังคม ในสังคมที่มีความเข้มแข็งจะต้องมีห่วงโซ่ในการถักทอให้สังคมเหล่านั้นมีความเป็นปึกแผ่น ห่วงโซ่ดังกล่าวได้แก่ ความรัก ความเมตตา ความห่วงใย ความเอื้ออาทรต่อกัน เป็นต้น

8) ความสุข เป็นเป้าหมายที่ทุกสังคมต้องการ เมื่อใดก็ตามทุกคนที่อยู่ในสังคมเดียวกันมีความสุข ก็จะเกิดความร่วมมือ ความอบอุ่น ซึ่งในที่สุดแล้วสังคมเหล่านั้นก็จะมี ความเข้มแข็ง ทำให้เกิดความสุขขึ้นมาได้

ส่วนสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ (2542) ได้กล่าวถึงบรรยากาศการเรียนรู้ที่เปิดโอกาสให้ชุมชนมีส่วนร่วมในการจัดตั้งองค์กรชุมชนที่เข้มแข็ง มี 2 รูปแบบประกอบด้วย

1) องค์กรชุมชนหรือองค์กรชาวบ้าน เกิดจากการแลกเปลี่ยนความรู้ ประสบการณ์และทรัพยากรระหว่างคนภายใต้กระบวนการเรียนรู้ที่ชุมชนจัดขึ้น นำไปสู่การจัดการร่วมกันผ่านกิจกรรมต่าง ๆ เช่น การอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม ธุรกิจ และอุตสาหกรรมในชุมชนในอีกแง่มุมหนึ่งขององค์กร ชุมชน ที่มีฐานะเป็นองค์กรจัดทรัพยากรของชุมชน การจัดการขององค์กรนี้จะเป็นบ่อเกิดของประสบการณ์และความรู้ใหม่ ทำให้กระแสการเรียนรู้ขององค์กรชุมชนเกิดขึ้นได้อย่างต่อเนื่องไม่จบสิ้นการเรียนรู้ขององค์กรชุมชนนี้ ส่วนใหญ่จะเริ่มต้นจากความพยายามของชาวบ้านที่แก้ปัญหาที่ประสบอยู่ เนื้อหา กิจกรรมการเรียนรู้จึงเริ่มจากจุดเล็ก ๆ ที่เกี่ยวพันกับชีวิตประจำวันแล้วค่อยขยายออกไปสู่เนื้อหากิจกรรมที่ซับซ้อนและเกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตทั้งหมด

2) เครือข่ายการเรียนรู้ เป็นอีกรูปแบบหนึ่งของการจัดการศึกษาของชุมชน เป็นการเรียนรู้ที่ชุมชนเข้มแข็งขึ้น และรู้ทันต่อการเปลี่ยนแปลงภายนอก ซึ่งต้องอาศัยความรู้และบทเรียนที่หลากหลายจากองค์กรอื่นที่เข้ามาประยุกต์ใช้ทำให้การไปมาหาสู่ระหว่างชุมชนหรือองค์กรชุมชนจึงเป็นสิ่งจำเป็นและได้มาเป็นพื้นฐานของเครือข่ายการเรียนรู้ เครือข่ายการเรียนรู้หมายถึง ความสัมพันธ์แบบหนึ่งที่เกิดจากการแลกเปลี่ยน เรียนรู้และพึ่งพาอาศัยระหว่างชุมชนหรือองค์กรของชุมชน ปัจจุบันการศึกษาไทยส่วนใหญ่จะจัดโดยฝ่ายราชการที่เกี่ยวข้อง แต่ฝ่ายทางราชการยังไม่รู้ถึงคุณค่าและความจำเป็นที่ประชาชน ชุมชนและทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องจะต้องเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาด้านต่าง ๆ เพราะชาวบ้านเป็นผู้รู้ดีว่า ชาวบ้านและลูกหลานของชาวบ้านต้องการอะไรจากระบบการศึกษา และจะต้องให้อะไรกับชุมชนที่ตนเองอาศัยอยู่

ในการเสริมสร้างความเข้มแข็งของกลุ่มองค์กร จำเป็นต้องได้รับการเสริมสร้างให้มีความเข้มแข็งอยู่ตลอดเวลา เนื่องจากการดำเนินกิจกรรมขององค์กรมีความเป็นพลวัตไม่หยุดนิ่งอยู่กับที่ ดังนั้น กลุ่มหรือองค์กรจึงต้องปรับตัวให้ทันต่อการเปลี่ยนแปลงของสังคมในด้านต่าง ๆ อยู่เสมอ ภายใต้อันตอนดังต่อไปนี้

1) ขั้นตอนการจัดตั้งกลุ่มและองค์กร เป็นขั้นตอนที่มีความสำคัญยิ่ง เพราะถ้าได้รับการจัดตั้งอย่างถูกวิธีตามขั้นตอน จะทำให้กลุ่มหรือองค์กรเครือข่าย หรือองค์กรมีคุณค่าและเจริญก้าวหน้าไปได้ และเพิ่มความเข้มแข็งของกลุ่ม ต้องคำนึงถึง การค้นหาผู้นำที่มีศักยภาพทั้งความรู้ ภูมิปัญญา ระบบการตัดสินใจ ความศรัทธาของมวลสมาชิก การให้ความสำคัญต่อสมาชิก ต้องมีความสมัครใจและความเต็มใจในการเข้าร่วมกลุ่ม ให้มีความเหมาะสมกับสถานการณ์

2) ขั้นตอนว่าด้วยการเคลื่อนไหวของกลุ่มและองค์กร กลุ่มและองค์กรเมื่อจัดตั้งขึ้นมาแล้วจะต้องเตรียมการเพื่อให้เกิดการเคลื่อนไหวเชิงกิจกรรมของกลุ่มและองค์กร โดยการส่งเสริมแนวคิดและสัมพันธภาพในการทำงาน การสร้างระเบียบกฎเกณฑ์ของกลุ่ม และการส่งเสริมการทำกิจกรรมร่วมกันทั้งนี้จะต้องทำกิจกรรมอย่างต่อเนื่อง

3) ขั้นตอนว่าด้วยการเจริญเติบโตของกลุ่มและองค์กร กลุ่มและองค์กรจะเจริญก้าวหน้าไปได้ต้องมีระบบการขยายตัวออกไปเป็นระบบเครือข่ายให้กว้างขวางมากขึ้น หากไม่มีการขยายกลุ่มและเครือข่ายการทำงาน จะก่อให้เกิดความเสี่ยงต่อการล่มสลายได้ เพราะขาดการเรียนรู้กับเครือข่ายภายนอก และไม่มีนวัตกรรมใหม่ ๆ นำมาใช้ในการจัดการกลุ่มและองค์กรของตัวเอง โดยการจัดตั้งสหพันธ์กลุ่มเพื่อสร้างแนวทางพื้นที่ให้เกิดขึ้น เพื่อขยายจากพื้นที่ชุมชนเล็ก ๆ ให้กว้างขึ้น ก่อให้เกิดการเชื่อมโยงเชิงพื้นที่จากระดับหมู่บ้าน สู่ตำบล แล้วจึงขยายแนวร่วมออกไปยังกลุ่มองค์กรอื่น อาจครอบคลุมพื้นที่หลายอำเภอ หลายจังหวัด และแผ่ขยายให้กว้างขึ้นเป็นรูปของสหพันธ์ เพื่อสร้างพลังอำนาจในการต่อรอง

จากแนวคิดที่กล่าวมาข้างต้นเกี่ยวกับชุมชนเข้มแข็ง ความเป็นชุมชนเข้มแข็งต้องช่วยกันคิด ช่วยกันทำ ช่วยกันรับผิดชอบ และชุมชนต้องมีวัตถุประสงค์ร่วมกัน มีอุดมคติร่วมกัน หรือมีความเชื่อร่วมกันในบางเรื่อง มีการติดต่อสื่อสารกันมีการรวมกลุ่มกัน จะอยู่ห่างกัน มีความเอื้ออาทรต่อกัน มีเรื่องจิตใจเข้ามาเกี่ยวข้อง มีความรัก มิตรภาพ มีการเรียนรู้ร่วมกันในการกระทำในการปฏิบัติบางสิ่งบางอย่างจะเรื่องใดก็แล้วแต่และ มีการจัดการดูแลรักษาผลประโยชน์ของตนในชุมชนสังคมและประเทศชาติในการเสริมสร้างความเข้มแข็งของกลุ่มองค์กรจำเป็นต้องได้รับการเสริมสร้างให้มีความเข้มแข็งอยู่ตลอดเวลา เนื่องจากการดำเนินกิจกรรมขององค์กรมีความเป็นพลวัตไม่หยุดนิ่งอยู่กับที่ ดังนั้น กลุ่มหรือองค์กรจึงต้องปรับตัวให้ทันต่อการเปลี่ยนแปลงของสังคม

ในด้านต่าง ๆ อยู่เสมอ ซึ่งในการมีส่วนร่วมของชุมชนและโรงเรียนในการจัดการสิ่งแวดล้อม ผู้ศึกษาได้นำแนวคิดทฤษฎีที่กล่าวมาข้างต้นมาอธิบายปัจจัยและปรากฏการณ์ทางสังคมที่เกี่ยวกับการจัดการสิ่งแวดล้อมในชุมชนบ้านใหม่หมอกจ้าม

2.5. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ในการศึกษาการมีส่วนร่วมของชุมชนและโรงเรียนในการจัดการสิ่งแวดล้อมในครั้งนี้ ผู้ศึกษาได้ทบทวนงานศึกษาวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการจัดการสิ่งแวดล้อม โดยแยกเป็นประเด็นต่าง ๆ ดังนี้

1. ประเด็นการมีส่วนร่วมในการสร้างความร่วมมือในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

นันทมิตร นันทะเสน และคณะ (2548) ได้ศึกษาการสร้างความร่วมมือทางสังคมในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าและน้ำ ในพื้นที่ตำบลไหล่น่าน อำเภอเวียงสา จังหวัดน่าน พบว่า ภายใต้อิทธิพลของการวิจัยท้องถิ่น เป็นตัวอย่างหนึ่งของการจัดการชุมชนที่สร้างความเป็นชุมชนและจิตสำนึกร่วมในการอนุรักษ์ฯ ในพื้นที่ พร้อมกับการสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชนในการอนุรักษ์ฯ แล้วประมวลเอาเนื้อหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในชุมชนมาสร้างเป็นองค์ความรู้เฉพาะด้าน ซึ่งจะช่วยให้เกิดการสร้างการเรียนรู้แก่สังคม และช่วยยกระดับวาทกรรมการพัฒนาให้ขยายผลต่อการรับรู้แก่สาธารณะในวงกว้าง โดยเฉพาะนักพัฒนาและการวิจัยเกี่ยวกับการจัดการชุมชนให้สามารถมองเห็นการก่อเกิด พัฒนาการของกระบวนการพัฒนาและผลการพัฒนาได้ชัดเจนมากขึ้นและบทเรียนเหล่านี้ สามารถที่จะแลกเปลี่ยนเรียนรู้และนำไปประยุกต์ใช้ในการพัฒนาได้

พงษ์ศักดิ์ นัตระตะชะ (2540) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง การมีส่วนร่วมของประชาชน ในการอนุรักษ์ป่าไม้ในพื้นที่ป่าอนุรักษ์: พื้นที่อุทยานแห่งชาติแม่โถ อำเภอฮอด จังหวัดเชียงใหม่ พบว่า ชาวบ้านมีส่วนร่วมในระดับปานกลางในขั้นตอนการค้นหาปัญหาและสาเหตุ การวางแผน และดำเนินงาน การลงทุนและปฏิบัติงาน ส่วนการติดตามและประเมินผล ชาวบ้านมีส่วนร่วมในระดับต่ำ ชาติพันธุ์ สถานภาพทางสังคม การได้รับข้อมูลข่าวสารด้านป่าไม้ จำนวนพื้นที่ถือครองเพื่อการเกษตรและการเคยเข้าไปเก็บหาของป่า มีความสัมพันธ์กับการมีส่วนร่วมของประชาชนในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.05 แต่อายุ ระดับการศึกษา และการพึ่งพิงป่าไม้ไม่มีความสัมพันธ์กับการมีส่วนร่วมของประชาชนแต่อย่างใด

ศลิษา พึ่งแสงแก้ว (2537) ศึกษาการมีส่วนร่วมของประชาชนในการอนุรักษ์ป่าไม้ป่าชุมชนบ้านห้วยแก้ว อำเภอสันกำแพง จังหวัดเชียงใหม่ พบกระบวนการการมีส่วนร่วมของ

ชาวบ้านใน 4 ขั้นตอน คือ ขั้นตอนการค้นหาปัญหาและสาเหตุ ขั้นตอนการวางแผนและการดำเนินการ ขั้นตอนการลงทุนและการปฏิบัติ และขั้นตอนการติดตามประเมินผลงาน ผลการศึกษาเชิงปริมาณพบว่าชาวบ้านจะมีส่วนร่วมน้อย แต่การศึกษาเชิงคุณภาพยืนยันได้ว่า ทั้ง 4 ขั้นตอนชาวบ้านมีส่วนร่วมอย่างมาก แต่เพราะชาวบ้านจะมีส่วนร่วมแบบไม่เป็นทางการเป็นส่วนมาก จึงทำให้ไม่สามารถวัดด้วยข้อมูลเชิงปริมาณได้

2. ประเด็นความรู้ความเข้าใจความเข้าใจเรื่องการอนุรักษ์ทรัพยากรและสิ่งแวดล้อม

มนัส สุวรรณ และชูเกียรติ ลิสุวรรณ (2531) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง การให้ความรู้ความเข้าใจระดับตำบลในเรื่องทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมจังหวัดน่านและจังหวัดลำปาง พบว่า

- 1) ประชาชนโดยทั่วไปมีความรู้พื้นฐานเรื่องทรัพยากรธรรมชาติ และให้ความสำคัญของทรัพยากรธรรมชาติต่อชีวิตประจำวันค่อนข้างดี มีความตระหนักในปัญหาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่ปรากฏในท้องถิ่น และมีความพร้อมสูงในการมีส่วนร่วมเพื่อแก้ไขปัญหา
- 2) โครงข่ายและลักษณะทางสังคมไม่มีความสลับซับซ้อน ประชาชนส่วนใหญ่ให้ความเคารพนับถือ ปรีกษาหรือ และขอความช่วยเหลือจากผู้ใหญ่บ้านของตนเอง
- 3) แม้ว่าสื่อประเภทต่าง ๆ ค่อนข้างจำกัด แต่สื่อที่ปรากฏก็มีศักยภาพค่อนข้างสูงในการให้ความรู้ความเข้าใจแก่ประชาชนเรื่องทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม โดยเฉพาะอย่างยิ่งหอกระจายข่าว วิทยุ และโทรทัศน์

วลัยภรณ์ ดาวสุวรรณ (2533) ได้ทำการวิจัยเรื่อง การมีส่วนร่วมของประชาชนในท้องถิ่น ต่อการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมบึงขุนทะเล ผลการวิจัยพบว่า ประชาชนมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมบึงขุนทะเลในระดับต่ำและมีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมน้อย ปัจจัยที่มีความสัมพันธ์กับการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมบึงขุนทะเล พบว่าแหล่งที่พักอาศัย เพศ อาชีพ สถานภาพทางเศรษฐกิจ สถานภาพทางสังคม การรับรู้ข่าวสาร และการติดต่อเจ้าหน้าที่ของรัฐ ที่แตกต่างกันจะก่อให้เกิดความแตกต่างกัน ในเรื่องการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมบึงขุนทะเลอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.001 และอายุ จำนวนสมาชิกในครัวเรือน จะก่อให้เกิดความแตกต่างกันในเรื่องการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมบึงขุนทะเลที่ระดับ 0.01 ส่วนการศึกษา ระยะเวลาที่อยู่อาศัยในท้องถิ่น การใช้ประโยชน์จากบึงขุนทะเลไม่มีความสัมพันธ์กับการมีส่วนร่วม

จากงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ซึ่งมีผู้ศึกษาไว้เกี่ยวกับการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ทรัพยากรและสิ่งแวดล้อม ทำให้ทราบว่าปัจจัยใดบ้างมีอิทธิพลต่อการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม เช่น ปัจจัยด้านความรู้เกี่ยวกับการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม ปัจจัยส่วนบุคคล เช่น ตำแหน่งหน้าที่ พฤติกรรมการรับรู้ข่าวสาร อายุ เพศ เป็นต้น และยังทำให้ทราบว่าความสัมพันธ์ระหว่างตัวแปรดังกล่าว ซึ่งมีผู้ศึกษาไว้แล้วนั้น มีลักษณะเป็นอย่างไร ซึ่งเอกสารงานวิจัยที่ผ่านมายังไม่มีผู้ใดศึกษาเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมของชุมชนและโรงเรียนในการจัดการสิ่งแวดล้อมในชุมชน ผู้ศึกษาจึงสนใจที่จะศึกษาปัจจัยที่เกี่ยวข้องในเรื่องนี้

นอกจากนี้ยังพบงานวิจัยในการจัดการป่าชุมชนในลักษณะของการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมโดย สุรินทร์ (2543) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง การจัดการป่าชุมชนที่เอื้อต่อการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนของบ้านหนองผึ้ง ตำบลท่าอากาศ อำเภอแม่ทา จังหวัดลำพูน พบว่า การจัดการป่าชุมชนของบ้านหนองผึ้งนั้นประสบความสำเร็จได้ เพราะการมีส่วนร่วมด้วยการดึงบุคคลและหน่วยงานทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องเข้ามาร่วมในกระบวนการวิจัยนี้ด้วย ทำให้เกิดความร่วมมือของหลาย ๆ กลุ่มบุคคลหรือองค์กรในการแก้ไขปัญหาด้านการจัดการป่าของชุมชน ซึ่งจะเห็นได้ว่ามีข้อค้นพบร่วม คือ งานวิจัยดังกล่าวนี้มีลักษณะการดำเนินงานในลักษณะของการที่คนนอกชุมชนเข้าไปดำเนินการวิจัยร่วมกับคนในชุมชน โดยทำหน้าที่เป็นผู้กระตุ้นประสาน (facilitation) ให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ของชุมชน โดยมีเครื่องมือที่ส่งเสริม สนับสนุนให้ชุมชนเกิดกระบวนการเรียนรู้หลายวิธีการด้วยกัน เช่น AIC, Focus group เป็นต้น ทำให้พบว่ากระบวนการดังกล่าวเป็นการเสริมสร้างพลังความเข้มแข็งให้กับชุมชน โดยมุ่งเน้นให้ชุมชนสามารถพึ่งตนเองได้ โดยมีคนนอกชุมชนเป็นเพียงพี่เลี้ยง ทำหน้าที่หลักเพียงกระตุ้น ประสานให้เกิดพลังชุมชน และชุมชนสามารถนำเอากระบวนการวิจัยไปใช้เป็นเครื่องมือในการแก้ไขปัญหาของชุมชน นอกจากนี้ยังพบว่า การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมนั้น มุ่งเน้นกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชน ให้ชุมชนได้แลกเปลี่ยน เรียนรู้ และสามารถจัดการกับปัญหาต่าง ๆ ของชุมชนได้ด้วยคนในชุมชนเอง ซึ่งในที่สุดแล้วจะนำไปสู่เป้าหมายสูงสุดก็คือความเป็นชุมชนเข้มแข็ง สามารถพึ่งตนเองได้ตลอดจนมีคุณภาพชีวิตที่ดีต่อไป

อรอนงค์ ธรรมกุล (2539) ศึกษาเรื่องการมีส่วนร่วมของชุมชนในกระบวนการพัฒนาท้องถิ่น กลไกสำคัญที่ทำให้สมาชิกขององค์กรชาวบ้านมีส่วนร่วม มีการเรียนรู้ มีความเชื่อ และมีอุดมการณ์ ได้แก่ ความผูกพันเป็นเครือญาติ ตลอดจนการมีผลประโยชน์ร่วมกัน ผู้นำและสมาชิกมีบทบาทร่วมกันในการดำเนินกิจกรรมตามกระบวนการพัฒนาท้องถิ่นอย่างมีประสิทธิภาพ โดยอาศัยวิธีการมีส่วนร่วม ได้แก่ การร่วมประชุมอภิปรายปัญหาาร่วมกัน การร่วมกันปฏิบัติกิจกรรม และการร่วมประเมินสรุปผลกิจกรรมที่ดำเนินการ และมีรูปแบบในการเข้ามามีส่วน

ร่วมในกิจกรรมที่เป็นไปตามระเบียบ ข้อบังคับที่กลุ่มร่วมกันกำหนดในการดำเนินการ ทั้งที่เป็นงานส่วนรวมของชุมชน และกิจกรรมที่เป็นประโยชน์ต่อตนเองและครอบครัว และพบว่าสมาชิกมีส่วนร่วมในขั้นตอนการวางแผนและการดำเนินการ ในการริเริ่มโครงการใหม่ ๆ ที่ช่วยพัฒนาอาชีพของสมาชิกกลุ่มให้เพิ่มขึ้น การมีส่วนร่วมรับผลประโยชน์นั้น ผู้เข้าจะได้ผลประโยชน์ที่เป็นรูปธรรม แต่ยังคงขาดความรู้จากการฝึกอบรม ประชุมสัมมนา ศึกษาดูงาน สำหรับการมีส่วนร่วมในการประเมินและสรุปผลกิจกรรมที่องค์กรชาวบ้านร่วมกันปฏิบัติขึ้น คณะกรรมการแต่ละกลุ่มจะติดตามประเมินผลโดยการประชุมกลุ่มย่อยกันบ่อยครั้งเพื่อพิจารณาปัญหาาร่วมกัน

ส่วนปัจจัยที่ทำให้คนในชุมชนรวมตัวกันก่อตั้งเพื่อร่วมกันปฏิบัติกิจกรรมต่าง ๆ ได้แก่ ภาวะเศรษฐกิจ ความผูกพันเป็นเครือญาติ การมีปัญหาร่วมกัน และการได้รับการสนับสนุนจากเจ้าหน้าที่ของรัฐและองค์กรเอกชน ส่งผลให้เกิดผลการเปลี่ยนแปลงจากการเข้าร่วมในกิจกรรมการพัฒนาขององค์กรชาวบ้านคือ องค์กรมีความเข้าใจสถานการณ์ความมั่นคงของกลุ่ม ความรู้สึกการมีส่วนร่วมเป็นเจ้าของกิจกรรมที่ทำให้กิจกรรมมีความต่อเนื่อง ความเข้มแข็งของกลุ่มที่เกิดจากคณะกรรมการและสมาชิกกลุ่มมีส่วนร่วมในการพัฒนา กลุ่ม การมีความรับผิดชอบสูง มีความเป็นธรรม และปราศจากการแทรกแซงจากเจ้าหน้าที่ของรัฐหรือองค์กรเอกชน

ศิริขวัญ อุทา (2546) ศึกษาเรื่อง กระบวนการจัดการทำแผนชุมชนอย่างมีส่วนร่วมในจังหวัดลำพูน พบว่า ในแต่ละชุมชนมีกระบวนการที่คล้ายกัน คือ การจัดเวทีสร้างความเข้าใจเรื่องแผนชุมชน การรวบรวมข้อมูลระดับชุมชน การวิเคราะห์/การจัดทำแผนระดับหมู่บ้าน ระดับตำบล และการสรุปบทเรียน ส่วนที่แตกต่างคือ การคัดเลือกแกนนำก่อนการเข้าร่วมทำแผน การจัดทำแผนระดับชุมชน/หมู่บ้าน การรวบรวมข้อมูล มีทั้งการใช้แบบสอบถาม การพูดคุย และการจัดเวทีชาวบ้าน ส่วนเงื่อนไขสำคัญที่มีผลต่อการจัดทำแผนชุมชนอย่างมีส่วนร่วม ได้แก่ ปัจจัยภายนอก เช่น โครงการกองทุนชุมชนจังหวัดลำพูน ปัจจัยภายใน เช่น แนวคิด ทักษะ ความรู้ ความเข้าใจของสมาชิกที่เข้าร่วม สังคมวัฒนธรรม ภูมิปัญญา รวมทั้งการเชื่อมประสานระดับเครือข่าย

ธิดารัตน์ อัฐกิจ (2548) ศึกษาเรื่อง การมีส่วนร่วมของชุมชนในการพัฒนาสุขภาพทางสังคม ในเขตเทศบาลแม่ต๋อน อำเภอฝาง จังหวัดลำพูน พบว่า การมีส่วนร่วมสามารถส่งเสริมให้เกิดการพัฒนาด้านสุขภาพทางสังคม คือ การพัฒนาด้านสุขภาพ และเศรษฐกิจ เนื่องจากชาวบ้านมีการตัดสินใจร่วมกันในการปฏิบัติกิจกรรมต่าง ๆ ตลอดจนมีการวางแผนจัดทำโครงการและมีการดำเนินการ โดยมีการจัดตั้งให้มีคณะกรรมการรับผิดชอบ และยังคงพบว่าชาวบ้านที่จัดทำโครงการพัฒนาเศรษฐกิจเข้ามามีส่วนร่วมเพิ่มขึ้นจากอดีต แม้จะมีจำนวนเพิ่มไม่มากนักแต่ก็เป็นการแสดงให้เห็นว่าชาวบ้านเริ่มตระหนักถึงการเข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมต่าง ๆ ของชุมชน

เพราะแต่เดิมมีแต่ชาวบ้านกลุ่มเดิมเท่านั้นที่ร่วมปฏิบัติกิจกรรมต่าง ๆ สอดคล้องกับผลการศึกษาของสมบุรณ์ นันทวงศ์ (2542) ศึกษาเรื่องการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาคุณภาพบริการด้านสาธารณสุข: ศึกษากรณีอนามัยกระทุ่มล้ม อำเภอสามพราน จังหวัดนครปฐม พบว่าศักยภาพและการมีส่วนร่วมของประชาชน หมายถึง ความพร้อมของประชาชนในการที่จะมีส่วนร่วมต่อการพัฒนาคุณภาพบริการ ด้านการมีส่วนร่วมนั้นแบ่งออกเป็น การมีส่วนร่วมในด้านความคิดสร้างสรรค์ การมีส่วนร่วมในการพัฒนา การมีส่วนร่วมในการวางแผนการดำเนิน และการมีส่วนร่วมในการเผยแพร่ข่าวสารของรัฐหรือสถานอนามัย การมีส่วนร่วมในการบริจาคทรัพย์สินของอื่น ๆ ตามลำดับ ประชาชนให้ความร่วมมือเป็นอย่างดี ต่อการพัฒนาหรือช่วยเหลือตามสังคมตามกำลังความสามารถ

กล่าวโดยสรุปได้ว่า การมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาจะมีลำดับขั้นตอนของการพัฒนาแบบมีส่วนร่วม ซึ่งส่วนใหญ่จะไม่แตกต่างกันมากนัก จะแตกต่างกันบ้างในส่วนของรายละเอียดแต่โดยรวมแล้วจะเริ่มจากเรื่องที่ย้ำไปสู่เรื่องที่ยากขึ้นและมีความสลับซับซ้อนมากขึ้น เพื่อให้เป็นไปอย่างธรรมชาติ และเกิดความยั่งยืนของการมีส่วนร่วมให้มากที่สุด โดยให้ความสำคัญกับเจ้าของปัญหาซึ่งจะเป็นผู้กำหนดแบบแผนในการปฏิบัติของตนเอง เป็นผู้กำหนดกระบวนการทำให้ได้มาของแผนปฏิบัติตั้งแต่เริ่มต้น จนถึงการประเมินผลขั้นสุดท้าย ซึ่งจะเป็นแนวทางในการแก้ไขปัญหาได้อย่างมีประสิทธิภาพมากขึ้น

2.6. กรอบแนวคิดในการศึกษา

ผู้ศึกษาได้ค้นคว้าและรวบรวมแนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับ การจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ความรู้ความเข้าใจ การมีส่วนร่วม องค์กรชุมชนเข้มแข็งมาใช้อธิบายในปรากฏการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในพื้นที่การศึกษาที่คาดว่าจะมีส่วนเกี่ยวข้องกับการมีส่วนร่วมของชุมชนและโรงเรียนในการจัดการสิ่งแวดล้อมของชุมชน เริ่มจากการศึกษาปัจจัยภายในและภายนอก ซึ่งปัจจัยภายในคือศักยภาพความเข้มแข็งของชุมชน ประกอบด้วยจิตสำนึกของชุมชนต่อสิ่งแวดล้อม ความรู้ความเข้าใจของชุมชนต่อสิ่งแวดล้อม การมีส่วนร่วมของชุมชนและโรงเรียนต่อการจัดการสิ่งแวดล้อม ส่วนปัจจัยภายนอกคือการรับรู้ข้อมูลข่าวสารด้านสิ่งแวดล้อม การได้รับการสนับสนุนจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้องในการจัดการสิ่งแวดล้อมของชุมชน

ตัวแปรอิสระตัวแปรตาม